

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет магістерської та
аспірантської підготовки
Кафедра економіки
природокористування

Магістерська кваліфікаційна робота

на тему: «Ефективність використання рибогосподарського потенціалу
Одеської області»

Виконала студентка 2 курсу
групи МЕД- 2
спеціальності 051 «Економіка»
освітня програма «Економіка довкілля
та природних ресурсів»
Бростовська Алла Володимирівна

Керівник к.е.н., доцент Дем'яненко
Світлана Георгіївна

Рецензент к.е.н., доц. кафедри
менеджменту природоохоронної
діяльності
Смірнова Катерина Володимирівна

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Магістерської та аспірантської підготовки

Кафедра Економіки природокористування

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 051 «Економіка», освітня програма «Економіка довкілля та природних ресурсів»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

д.е.н., проф. Губанова О.Р.

«29» жовтня 2018 року

З А В Д А Н Н Я
НА МАГІСТЕРСЬКУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

_____ Бростовської Алли Володимирівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Ефективність використання рибогосподарського потенціалу Одеської області

керівник роботи к.е.н. Дем'яненко Світлана Георгіївна,

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від “05” жовтня 2018 року
№271-С

2. Строк подання студентом роботи 10 грудня 2018

3. Вихідні дані до роботи наукові публікації: статті, тези та монографії стосовно проблем та напрямів розвитку рибного господарства, нормативно-правова база, статистична інформація,

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки

1. Природно-ресурсний потенціал рибного господарства України

2. Стратегія використання рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу України

3. Організаційно-економічні заходи щодо підвищення ефективності використання рибогосподарського потенціалу Одеської області

5. Перелік графічного матеріалу

Структура вилову прісноводної риби за видами, 2015 р., %

Значимість рибогосподарського комплексу

Добування водних біоресурсів у 2016 році

Добування водних біоресурсів у прісноводних водоймах за областями України, 2015 р., т.

Перспективи розвитку аквакультури

Структура рибогосподарського технополісу 6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

--	--	--	--

7. Дата видачі завдання 29 жовтня 2018р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Термін виконання етапів роботи	Оцінка виконання етапу	
			у %	за 4-х бальною шкалою
1	Огляд літературних джерел	29.10.18р. – 02.11.18	83	Добре (В)
2	Написання першого розділу роботи	03.11.18 – 07.11.18	85	Добре (В)
3	Написання другого розділу роботи	08.11.18 – 11.11.18	85	Добре (В)
4	Написання третього розділу	12.11.18- 18.11.18	83	Добре (В)
5	Рубіжна атестація	19.11- 24.11. 2018р.	83	Добре (В)
6	Здача на кафедру	9-10.12.18	84	Добре (В)
7	Перевірка на плагіат	13-14.12.18	85	Добре (В)
8	Рецензування	19-20.18		
	Інтегральна оцінка виконання етапів календарного плану (як середня по етапам)		84	Добре (В)

Студент _____ **Бростовська А.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ **Дем'яненко С.Г.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

На магістерську роботу: Ефективність використання рибогосподарського потенціалу Одеської області

Мета дослідження - визначення основних напрямів підвищення ефективності використання рибогосподарського потенціалу.

Об'єкт дослідження - рибогосподарський потенціал Одеського регіону.

Предмет дослідження – заходи щодо підвищення ефективності рибного господарства.

У першому розділі роботи розглянуто стан рибогосподарської галузі в Україні та Одеській області та визначено основні кризові явища галузі. У другому розділі проаналізовано стратегію використання рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу України. У третьому розділі розроблено пропозиції щодо підвищення ефективності використання рибогосподарського потенціалу Одеської області.

Ключові слова: рибне господарство, природно-ресурсний рибогосподарський потенціал, рибопереробна галузь, рибогосподарський технополіс.

Звіт про КМР: 102 с., 5 рис., 5 табл., 58 джерел.

ANNOTATION

At the master's thesis: «Effectiveness of using the fish farming potential of the Odessa region»

The purpose of the study is to identify the main areas for improving the efficiency of the use of fisheries potential.

The object of the study is the fishery potential of the Odessa region.

Subject of research - measures to improve the efficiency of fisheries.

The first section of the paper reviews the state of the fishing industry in Ukraine and the Odessa region and identifies the main problems in the industry. The second section analyzes the strategy of using the fishery natural resource potential of Ukraine. In the third section, proposals were made for improving the efficiency of use of the fishery potential of the Odessa region.

Key words: fish farming, natural resource fishery potential, fish processing industry, fish farming technopolis.

The report about thesis: 102 p., 5 fig., 5 tab., 58 s.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
1 ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	11
1.1. Стан та ефективність використання рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу України	11
1.2. Правові засади регулювання рибного господарства України	25
1.3. Кризові явища у рибогосподарському комплексі України	31
1.4. Рибогосподарський потенціал Одеської області	37
2 СТРАТЕГІЯ ВИКОРИСТАННЯ РИБОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ	49
2.1. Загальні принципи розвитку рибного господарства	49
2.2. Перспективи участі України у використанні рибогосподарського потенціалу Світового Океану	54
2.3. Шляхи і напрями вирішення проблем рибного господарства	53
2.4. Розвиток аквакультури як перспективна стратегія рибогосподарського комплексу	63
3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РИБОГОСПОДАРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	69
3.1. Напрями підвищення ефективності використання рибогосподарського ресурсного потенціалу Одеської області	69
3.2. Формування рибогосподарських технополісів як способу реалізації інноваційних моделей розвитку	74

3.3. Оцінка перспектив використання концесійних механізмів рибогосподарській діяльності	80
3.4. Можливості використання кластерного підходу у рибогосподарській діяльності	83
ВИСНОВКИ	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	102

ВСТУП

Рибогосподарський природно-ресурсний потенціал України розподілено по території країни нерівномірно і, в основному, сконцентрований у причорноморському регіоні, в якому Одеська область вирізняється виключно Рибна галузь є важливим сектором економіки України, тісно пов'язана з іншими галузями, має розвинену багатобічну інфраструктуру, відіграє помітну роль в забезпеченні зайнятості населення. Рибне господарство є джерелом фізіологічно цінних продуктів харчування та сировини для виробництва кормів, фармакологічних і профілактичних препаратів. Важливе значення мають самозаготівля риби населенням і рекреаційний потенціал аматорського і спортивного рибальства. Екологічний потенціал водойм є істотним чинником підтримки рівноважного стану середовища існування людей. Рибогосподарський комплекс країни можна розглядати як суспільно-економічний інструмент забезпечення продовольчої, сировинної, екологічної, соціальної та валеологічної безпеки України. Об'єктом діяльності цього інструменту в широкому розумінні є та частина загального природно-ресурсного потенціалу країни, яка необхідна для виробництва риби і рибної продукції, взагалі продукції із водних живих ресурсів харчового та іншого господарського використання. Особливості організації рибогосподарської діяльності обумовлюють рівень ефективності використання національного природно-ресурсного потенціалу.

Рибогосподарський природно-ресурсний потенціал України складається з суми регіональних потенціалів та розподілений по території країни нерівномірно і, в основному, сконцентрований у причорноморському регіоні. В цьому регіоні Одеська область вирізняється виключно сприятливим поєднанням позитивних чинників розвитку рибного господарства, а саме: багатством на водні ресурси внутрішніх водойм, найбільшим науково-технічним потенціалом та показниками економічного і соціального розвитку, рівнем розвитку інфраструктури та промисловості, наявністю кадрів,

традиційно високим рівнем споживання риби та рибопродуктів. Ця обставина змушує розглядати питання про першочерговість використання природно-ресурсних можливостей саме цієї області як найбільш перспективної для інвестицій у розвиток рибогосподарського комплексу.

Прийняття загальнодержавних програм і проектів, які визначають загальнонаціональну стратегію розвитку, на нашу думку, принципово не можуть бути настільки деталізовані, щоб урахувати всю регіональну специфіку, передбачати та врегульовувати усі можливі колізії, які можуть бути викликані цією специфікою. Вона виникає, в першу чергу, внаслідок особливого характеру того специфічного природного ресурсу, який є об'єктом рибогосподарської діяльності.

Складність оцінювання величини рибного природно-ресурсного потенціалу та еколого-економічної ефективності його використання полягає у відсутності як розробленої методології досліджень, так і чітких критеріїв оцінки інтегральних еколого-економічних показників.

Безумовно першорядною суспільною задачею при використанні регіонального природно-ресурсного потенціалу є здійснення максимально ефективної господарської діяльності. Невиконання цього принципу на практиці призводить до негативних соціально-економічних явищ, негативно відбивається на збереженні довкілля та не відповідає концепції сталого розвитку. Шляхи й напрями вирішення вказаної проблеми визначаються не тільки й не стільки розвитком техніки і технології, або ускладненням системи економічних показників та способів обчислення платежів за відшкодування, скільки способом суспільної організації рибогосподарської діяльності, який ґрунтується на загальноприйнятій на даний момент концепції природокористування.

Внаслідок методологічної невизначеності, спроби аналізу ефективності системи рибного господарства нашої країни наразі зустрічаються з значними труднощами, інформація щодо кількісних співвідношень витрат і результатів найчастіше відсутня. Це призводить до нераціонального розподілу і використання природно-ресурсного

потенціалу. Крім того, більшість сучасних досліджень за цією тематикою знаходиться на рівні описового аналізу.

Сучасна тенденція розвитку світового сільськогосподарського виробництва, яка спрямована на випуск екологічно чистої продукції та збереження довкілля набуває розвитку і в Україні. Цей напрям розвитку рибного господарства актуалізує пошук таких форм організації рибогосподарської діяльності, які поряд із підвищенням ефективності використання природноресурсного потенціалу вирішують задачу його збереження та відновлення.

Метою дослідження є визначення основним напрямів підвищення ефективності використання рибогосподарського потенціалу.

Об'єктом дослідження є рибогосподарський потенціал Одеського регіону.

Предмет дослідження – заходи щодо підвищення ефективності рибного господарства.

Матеріали дослідження. У роботі використовувалася інформаційна база щодо розвитку рибного господарства в Україні, стану об'єктів рибогосподарської галузі країни та Одеського регіону зокрема. Інформаційну базу дослідження склали праці вітчизняних і зарубіжних вчених, фахівців з проблем та перспектив розвитку рибного господарства, чинне законодавство, дані державної служби статистики України, результати власних досліджень.

Методами дослідження є загальнонаукові методи, а саме: метод порівняння, дедукції, формалізації, конкретизації, класифікації, статистичного аналізу, системно-структурного аналізу і синтезу, системного та процесного підходу.

Результати роботи були апробовані на конференції Молодих вчених ОДЕКУ 2-8 травня 2018 року та на наукових семінарах кафедри.

1 ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

1.1. Стан та ефективність використання рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу України

Україна належить до морських держав, яка має вихід у будь-яку точку Світового океану і доступ до його сировинних біоресурсів, протяжність берегової лінії в 2782 км і 1,3 млн га внутрішніх водойм, об'єктивно зумовлюють необхідність існування рибного господарства як пріоритетної галузі національної економіки, його підтримку та розвиток з метою зміцнення позицій країни на міжнародній арені, збереження просторової і національної цілісності України.

Україна володіє значним інтегральним природо-ресурсним потенціалом, причому, у структурі споживчої вартості основних природних ресурсів країни 72% припадає на земельні ресурси і 26% - на мінерально-сировинні [1]. Рибогосподарський природно-ресурсний потенціал України ґрунтується на сукупності водних ресурсів: озера, річки, моря з лиманами та естуаріями, водосховища, ставки, а також окремі технологічні водойми. З них до множини рибогосподарських водних об'єктів належать тільки ті, які використовуються або можуть використовуватися для розведення, вирощування, відтворення та (або) вилову риби та інших водних живих ресурсів, де господарська діяльність усіх учасників водогосподарського комплексу обмежується інтересами рибного господарства [2]. Насамперед, це 16 лиманів, 2085 річок та 1659 озер, що знаходяться під наглядом органів рибоохорони Укрдержрибгоспу. Зауважимо, що на ведення ставкового рибного господарства в Україні використовується лише невелика частина водних ресурсів – $0,568 \times 10^9 \text{ м}^3$, що становить всього 8 % сумарного водоспоживання сільськогосподарських

підприємств ($7,1 \times 10^3$) [3]. Негативні прямі й непрямі впливи на кількість та якість водних ресурсів розглядаються як загрози національній безпеці держави.

Міжнародно-правовий режим передбачає існування чотирьох типів морських просторів – відкрите море, виняткова економічна зона, територіальні та внутрішні води [4]. Наприкінці 80-х років загальний вилов водних живих ресурсів всіма вітчизняними підприємствами досягав рівня 1,1-1,2 млн. т, тобто, Україна використовувала свій рибогосподарський потенціал на 70-73 %. Це забезпечило їй місце серед 20 провідних рибодобувних країн світу. З цього обсягу близько 74% припадало на океанічний промисел, до 16% - на Азово-Чорноморський басейн, обсяги продукції аквакультури коливались у межах 7-12% і лише 3% припадали на вилов у внутрішніх водоймах [5]. Марикультура в Україні практично не розвинена. У таблиці 1.1 наведено дані, щодо добування водних біоресурсів у 2016 році.

Таблиця 1.1

Добування водних біоресурсів у 2016 році

	Обсяг добування		Структура добування, у % до загального обсягу	
	т	2016 у % до 2015	2016	2015
Водні біоресурси - усього	88443	99,9	100,0	100,0
у тому числі добуті: у внутрішніх водних об'єктах	40754	105,8	46,1	43,5
З них У прісноводних водоймах - усього	39099	104,8	44,2	42,1
В озерах	3148	114,4	3,6	3,1
У річках	2285	126,5	2,6	2,0
У водосховищах	13905	125,2	15,7	12,5
У ставках та інших водних об'єктах	19761	91,2	22,3	24,5
у виключній (морській) економічній зоні України	40335	117,9	45,6	38,6
у виключних (морських) економічних зонах інших держав та у відкритому морі	7354	46,4	8,3	17,9

Відкриті води. До загальної оцінки рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу України слід віднести її законну частку у ресурсах відкритих вод Світового Океану, що знаходяться під міжнародною

юрисдикцією. Обсяги користування цією часткою визначаються міжнародним законодавством у формі квот на вилов водних живих ресурсів. Наша держава також використовує рибогосподарський потенціал інших країн, що регулюється двосторонніми угодами [4].

Україна посідає шосте місце серед країн світу з експедиційного вилову риби у Світовому океані. Традиційні райони роботи українських рибалок в Світовому Океані дозволяють виловлювати щорічно до 1240-1355 тис. т риби та морепродуктів. За даними Південного науково-дослідного інституту морського рибного господарства і океанографії на даний час недовикористовані сировинні ресурси Світового океану оцінюються на рівні 7,3 млн. т. З них в морських зонах інших держав – 4,0 млн. т. і у відкритих водах - 3,3 млн. т.

Азово-Чорноморський басейн. Територіальні води України у Чорному морі займають 24850 км² та близько 57 % загальної довжини Чорноморського шельфу [3]. Обсяг сировинної бази АЧБ постійно знижується по всій його акваторії внаслідок негативного антропогенного впливу, а частка України в рибогосподарського потенціалу Азово-Чорноморського басейну в останні 5 років оцінюється за величиною близько 170-200 тис. т риби на рік [4]. Внаслідок забруднення морського середовища, незбалансованого використання морських природних ресурсів, а також відсутності системи інтегрованого управління цим процесом, Україна щороку втрачає орієнтовно до 1,7 млрд. грн. [3]. Україна зазнала втрат рибного вилову також з політичних змін. Зокрема, після анексії Криму, Україна втратила близько 2/3 всього вилову риби.

Збереження природно-ресурсного потенціалу Азовського та Чорного морів є стратегічною метою усіх країн цього басейну. Серед завдань міжнародного співробітництва у регіоні необхідно виконати наступні дії [6]:

- створити Міжнародний Чорноморський науковий координаційний центр;

- сформувати єдину базу комплексних екологічних даних, як по окремих напрямках (гідроекологія, гідрохімія, геоекологія, соціоекологія, медична екологія тощо) в межах всього регіону, так і за екологічними параметрами

окремих об'єктів, ділянок, районів, зон;

- поновити і вдосконалити структуру, функції, джерела надходження коштів та завдання Міжнародного екологічного фонду Чорного моря;
- погодити нову науково-організаційну структуру для чорноморських країн з врахуванням досягнень і недоліків старої;
- погодити план ліквідації "гарячих точок" на узбережжі і шельфі ;
- погодити національні плани розвитку й вдосконалення систем очистки каналізаційних мереж всіх населених пунктів чорноморського узбережжя;
- впровадити методи ефективного контролю за дотриманням екологічних норм, правил і законів всіма морськими транспортними засобами, в т.ч. військовими; об'єктами розвідки й видобування підводних корисних копалин;
- погодити і впровадити національні стратегії екологічного управління береговою зоною морів на засадах сучасного міжнародного природоохоронного законодавства.

Внутрішні води. Внутрішні води України, це насамперед, 14 основних лиманів і естуаріїв загальною площею 195,2 тис. га, 8 заток площею 177 тис. га та 19 приморських водно-болотних угідь загальною площею 635 тис. га [3]. Господарства, які підпорядковані об'єднанню "Укррибгосп" (30 виробничих об'єднань рибокомбінатів та самостійних рибгоспів, 27 колективних рибогосподарств та 39 рибоводно-меліоративних станцій), експлуатують 70 тис. га ставів, 20 га сажалок та басейнів, а також 690 тис. га водосховищ дніпровського каскаду [7].

Розрахункова потенційна рибопродуктивність внутрішніх водойм України варіює за оцінками дослідників в межах 100-350 кг/га за рік [7]. Рибопродуктивність ставкового господарства в 4-10 разів вища – навіть в 1997 р. вона становила 1,2-1,3 т/га [8]. Загалом, потенціал внутрішніх водойм оцінюється у 100-130 тис. т риби [4].

На величині національного рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу вкрай негативно позначилися непрораховані масштабні проекти радянського минулого, такі як, Дунайсько-Дністровська зрошувальна система

та впровадження рисівництва у дельті р. Дунай, в Криму. За розрахунками, зниження рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу Каркінітської затоки внаслідок зрошення і застосування хімічних засобів захисту рослин в десятки разів перевищила сільськогосподарський економічний ефект [7]. Незважаючи на різке зниження офіційних обсягів видобутку риби та інших водних живих ресурсів, рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу України в період трансформації суспільства продовжував зазнавати значного антропогенного тиску, та внаслідок тіньових процесів зазнав надмірного використання, що мало негативний зворотній вплив на економіку, особливо за відсутності ринкових механізмів саморегуляції [6].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що потенціал розвитку як промислового рибальства так і рибництва в Україні значний, але не використовується в повній мірі. Можливий обсяг надходження риби на ринок України становить майже 1500-1700 тис. т [4], що відповідає пристойному рівню подушового споживання рибної продукції - 32-36 кг/людину на рік.

Вилов риболовецькими підприємствами України складається з промислу в екстериторіальних водах, у винятковій морській економічній зоні України (Азово-Чорноморський басейн), вилову у внутрішніх природних водоймах, продукції ставкових господарств і аквакультури. Як і раніше, частка екстериторіального промислу найбільша і складає більш, ніж 80 % загального вилову [7]. Починаючи з 2000 р. загальний обсяг вилову та вирощування риби та інших водних живих ресурсів зроставав. Дані за останні роки наведено в таблицях 1.2 та 1.3.

Виключна економічна морська зона України. В період 2001-2015 рр. на Чорне і Азовське моря припадає близько 50-60 тис.т/рік (60 %) улову водних живих ресурсів. Значний внесок в загальну кризову регресію рівня рибогосподарської діяльності внесло зниження вилову в Чорному і Азовському морях, який станом на 1991 р. скоротився практично в 10 разів у порівнянні із 50-ми роками ХХ століття. Основна причина цього – антропогенне забруднення АЧБ і зміна гідрологічного режиму найбільш біологічно продуктивної

північно-західної частини Чорного моря. Негативний вплив на відновлення багатьох видів риб спричинили створення Дунайсько-Дністровської зрошувальної системи та ізоляція лиманів.

Таблиця 1.2

Добування водних біоресурсів за видами, т

	Риба – усього		Інші водні біоресурси	
	2016	2016 у % до 2015	2016	2016 у % до 2015
Україна	78490	106.1	9953	68.2
Вінницька	1990	97.7	—	—
Волинська	539	69.8	—	—
Дніпропетровська	2883	141.7	1	100.0
Донецька	4934	77.6	1	—
Житомирська	456	74.9	—	—
Закарпатська	742	184.6	—	—
Запорізька	27739	125.5	428	102.1
Івано-Франківська	561	92.0	—	—
Київська	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹
Кіровоградська	2109	115.1	—	—
Луганська	200	... ¹	—	—
Львівська	777	96.0	—	—
Миколаївська	1793	93.9	63	262.5
Одеська	8587	101.0	8913	64.8
Полтавська	1550	139.3	—	—
Рівненська	632	121.5	—	—
Сумська	2310	91.2	—	—
Тернопільська	283	118.4	—	—
Харківська	774	62.0	—	—
Херсонська	6552	158.2	543	139.6
Хмельницька	531	110.9	—	—
Черкаська	6229	106.4	—	—
Чернівецька	568	52.5	—	—
Чернігівська	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹
м. Київ	... ¹	... ¹	—	—

¹ Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації.

*Джерело: складено на основі (Добування водних біоресурсів за 2015 рік : Статистичний бюлетень)

Таблиця 1.3

Економічні показники роботи підприємств, що здійснювали
рибогосподарську діяльність, (тис.грн)

	Обсяг продукції (робіт, послуг) рибного господарства (у фактичних цінах)		
	2016	2015	2016у % до 2015
Україна	1079136,9	972189,7	111,0
Вінницька	35827,2	30876,0	116,0
Волинська	25909,1	27249,4	95,1
Дніпропетровська	25245,9	17887,9	141,1
Донецька	61673,5	62791,6	98,2
Житомирська	9781,6	11958,7	81,8
Закарпатська	38858,2	15684,6	247,7
Запорізька	186301,3	159758,9	116,6
Івано-Франківська	20768,4	21686,2	95,8
Київська	41590,7	38659,4	107,6
Кіровоградська	42795,8	30199,5	141,7
Луганська	4449,6	... ¹	... ¹
Львівська	33798,0	30144,7	112,1
Миколаївська	38212,7	34838,2	109,7
Одеська	145454,5	143162,0	101,6
Полтавська	18162,9	11626,4	156,2
Рівненська	18599,6	11444,3	162,5
Сумська	59406,7	60149,6	98,8
Тернопільська	8358,8	5198,6	160,8
Харківська	20555,5	21396,8	96,1
Херсонська	89401,9	58061,3	154,0
Хмельницька	11811,0	9202,6	128,3
Черкаська	89297,9	91465,8	97,6
Чернівецька	30655,3	43284,2	70,8
Чернігівська	19456,1	26624,1	73,1
м. Київ	2764,7	... ¹	... ¹
¹ Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону			

*Джерело: складено на основі (Добування водних біоресурсів за 2015 рік : Статистичний бюлетень)

Виллов інших водних живих ресурсів також має зниження в динаміці. Тобто у 2011 р. спостерігається зниження обсягів до 571 т. З 2012 р. поступово збільшується вилов водних живих ресурсів, наближуючись до рівня 2010 р. У 2014 р. обсяг інших водних біоресурсів (ракоподібних, молюсків та ін.) відносно 2011 р. зріс у 18 разів, тобто на 9723 т. Темпи вилову водних біоресурсів зростають відповідно попиту споживачів і мають значні резерви. Слід відзначити ріст споживання ракоподібних (з 40 до 9303 т.) та молюсків (з 59 до 634 т). Незважаючи на настільки значне зменшення обсягів видобутку на початку XXI ст., в період з 2010 по 2012 роки спостерігається зниження обсягу вилову риби та добування інших водних живих ресурсів на 16,4%, тобто на 15,1 тис. т..Період 2013-2014 рр. характеризується позитивною динамікою, в результаті чого вилов риби і нерибних об'єктів в 2014 р. зріс на 9,3% і досяг 91,3 тис. т. При цьому частка уловів України в Азовському морі склала близько 20,6%, в Чорному морі - 3,7% від обсягу вилову риби в 2014 р.

Україна володіє у своїй виключній (морській) економічній зоні суверенними правами по управлінню рибальством і зобов'язана сприяти оптимальному використуванню всіх водних живих ресурсів. З цією метою вона щорічно визначає свої можливості щодо вилову водних живих ресурсів. В разі, якщо українські рибалки не можуть освоїти всього оптимально допустимого улову, Україна зобов'язана надати доступ до неосвоєних надлишків рибалкам інших держав на основі міжурядових угод. Згідно "Угоді про партнерство та співробітництво між Європейським співтовариством і Україною" „...доступ до біологічних ресурсів та їх використання, доступ до місць рибальського промислу, що знаходяться під суверенітетом або юрисдикцією держав-членів Співтовариства, надається лише рибальським суднам, які несуть прапор держави-члена Співтовариства та зареєстровані на території Співтовариства, якщо не передбачене інше”.

Україна використовує не більше ніж третину доступного їй рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу Азово-Чорноморського басейну. Українські рибалки щорічно не виконують квоти на вилов у виключній (морській) економічній зоні України. За останні 20 років вилов (видобуток) України скоротився на 45%, в тому числі у виключній економічній зоні (ВЕЗ) зарубіжних країн – на 54%, а в районах відкритого океану – на 86%. Обсяги водних живих ресурсів в басейні Чорного моря, що не використані українськими рибалками, вибираються турецькими. При цьому, їхній сумарний вилов вищий за український, що пояснюється не тільки більшою кількістю турецьких суден та їхнім кращим оснащенням, але й належністю до Туреччини основного промислового району Чорного моря - Босфорського [10].

Таким чином, можна визнати використання рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу виключної морської економічної зони України вкрай неефективним.

Внутрішні водойми. Україна має велику площу внутрішніх водойм, з яких понад 1 млн га може використовуватися для промислу та вирощування риби [3]. Розрахункова потенційна рибопродуктивність природних внутрішніх водойм України варіює за оцінками дослідників в межах 0,10-0,35 т/га на рік [2]. Таким чином, досягнення рибопродуктивності навіть на рівні нижньої межі даної оцінки може дати не менше 100 тис. т сумарної продукції, а за верхньою оцінкою потенціалу рибопродуктивності - 350 тис. т. У останні роки . на внутрішні водойми (разом з аквакультурою) припадало близько 30-35 тис. т/рік риби, яка виловлена власне в Україні [5], тобто, потенціал внутрішніх водойм використано тільки на 10 %.

Аквакультура. Найбільш ефективним засобом отримання біологічної продукції водних живих ресурсів (риба, ракоподібні, молюски, водорості) є вирощування у контрольованих умовах - аквакультура. Оцінювання рибопродуктивного потенціалу аквакультури неможливе без урахування застосовуваної технології вирощування риби та використання порід риби культурної селекції. В ставових господарствах об'єднання “Укррибгосп”

середня рибопродуктивність нагульних ставів наприкінці 80-х років минулого століття становила 1,47 т/га. Протягом 1990-1998 рр. цей показник знизився до 0,59 т/га [10], тобто майже в 2,5 рази. Таким чином, занепад рибогосподарської діяльності відбувся і у ставковому рибництві, потенціал якого використовується й досі україн неефективно [1]. Незважаючи на це, станом на 1998 р. Україна ще займала значне місце в деяких секторах аквакультури – друге місце за обсягом вирощування коропу - 19 % всієї європейської продукції (Польща - 21%; Чехія - 16%; Німеччина - 12%) [1].

Рівень забезпеченості рибою та рибною продукцією внутрішніх споживчих потреб на основі власного видобутку становить лише 25%, або 2 кг на одного жителя в рік, що безумовно є недостатнім та таким, що не відповідає науково обґрунтованим нормам. Для забезпечення внутрішнім виловом риби споживчих потреб населення України, необхідно збільшити обсяги вирощування та вилову у 10 раз, що неможливо без раціонального використання об'єктів водного фонду та розвитку на цій основі високотехнологічної аквакультури.

Понад 80% від усієї морської риби, яка виловлена риболовецькими підприємствами, припадає на бичка (Рис. 1.1). Загалом обсяг вилову морської та океанічної риби у 2015 р. скоротився на 37% відносно 2014 р. та становив всього 22,9 тис. т на суму 135,3 млн. грн.

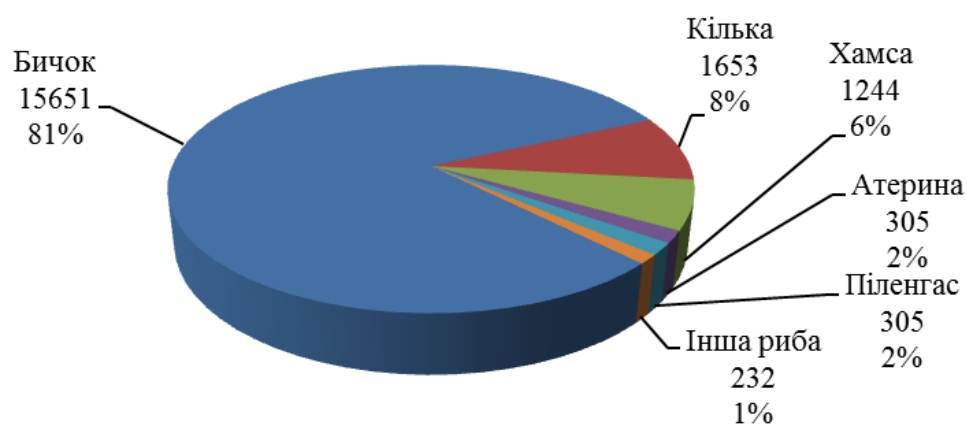

Рис. 1.1. Структура обсягу вилову океанічної та морської риби за основними видами, 2015 р., %*

*Джерело: складено на основі (Добування водних біоресурсів за 2015 рік : Статистичний бюлетень)

До 2013 р. на першому місці за обсягами вилову риби була хамса, однак із втратою частини морського шельфу та риболовецьких суден, які здійснювали вилов риби у морських економічних зонах, її частка знизилася до 6%, що становило всього 1244 тонн. Також відбулися зміни у структурі вартості виловленої морської та океанічної риби.

Понад 70% усієї вартості виловленої морської та океанічної риби становить бичок, середня вартість якого не перевищувала 5200 грн. за тону. Сукупна вартість виловленої хамси становила 15799,4 тис. грн., або 14% від вартості виловленої морської риби. Структура вилову прісноводної риби наведена на (Рис. 1.2).

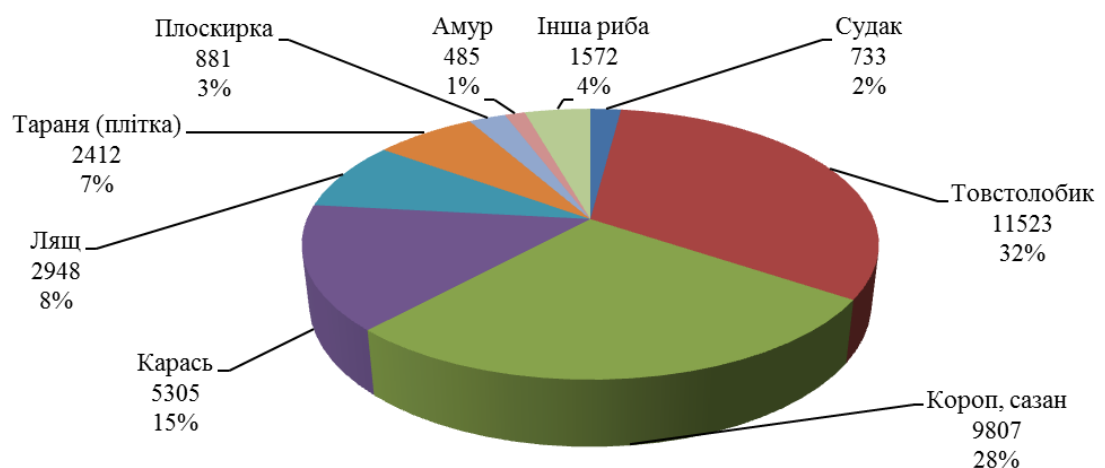

Рис. 1.2. Структура вилову прісноводної риби за видами, 2015 р., %*

*Джерело: складено на основі (Добування водних біоресурсів за 2015 рік : Статистичний бюлетень)

У 2015 р. відбулося збільшення обсягу вилову прісноводної риби на 8%. При цьому, найбільшу частку від обсягу вилову становив товстолобик, що є цілком характерним явищем для випасної аквакультури, яка стала переважати у значній частині рибогосподарських підприємствах України. Коропа у 2015 р виловлено всього 9,8 тис. т, що становить 28% від валового обсягу добутої

прісноводної риби. Враховуючи інфляційне зростання реалізаційних цін на рибу, вартість виловленої товарної прісноводної риби зросла на третину та становила 603 млн. грн., з яких 45% припадає на коропа (Рис. 1.3).

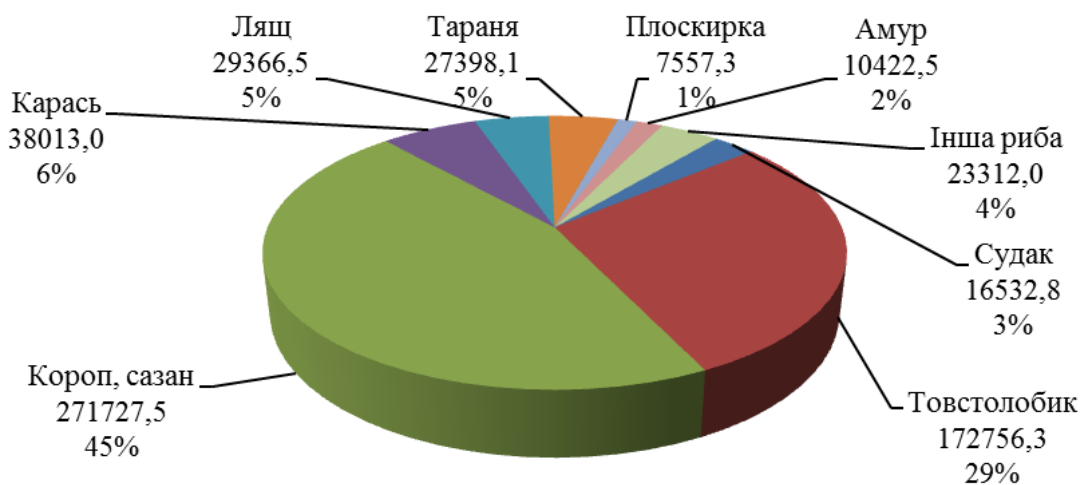

Рис. 1.3. Структура вартості виловленої прісноводної риби за основними видами, 2015 р.,%*

*Джерело: складено на основі (Добування водних біоресурсів за 2015 рік : Статистичний бюлетень)

Не дивлячись на великі можливості і соціально-економічну значущість аквакультури, в її функціонуванні і розвитку існує ряд проблем. Особливо гострою є проблема розвитку товарного рибництва, об'єм якого за останні два десятиріччя скоротився на 70% через дорожчання рибних кормів. Це привело до зниження продуктивності ставків рибоводів, втрати генетичного потенціалу і збільшення частки (до 70-80 %) малоцінних рослиноїдних риб [12]. Продукція внутрішніх водойм, включаючи ставкові господарства значно варіює, що на нашу думку, визначається не природними причинами, а поганою організацією рибогосподарської діяльності, високими цінами на комбікорми [11] та недостатнім інвестуванням [12]. Ціни на комбікорми визначаються, в основному, цінами на компоненти для їхнього виробництва – зерно (частка в складі комбікорму - 40%), рибне борошно (10-15 %), високобілкові премікси (45-50 %). У 2015 р. частка витрат на комбікорми займала в структурі витрат рибогосподарських підприємств близько 39%, тоді як на на посадковий

матеріал – лише 17%. За експертними оцінками, в Україні обсяг річного виробництва усіх видів комбікормів станом на 2015 р. складає близько 1 млн. т, в якому комбікорми для риби займають лише 8 %. В Україні є тільки один спеціалізований „Дніпропетровський завод гранульованих комбікормів для риби”.

Прибуток та рентабельність від вирощування і реалізації товарної продукції (короп, товстолобик) залежать від застосовуваної технології вирощування. На кожен кілограм приросту риби потрібно витратити 3,5-4 кг штучних кормів.

Витрати на комбікорми не завжди вдається компенсувати за рахунок підвищення обсягів виробництва рибопродукції. Тому рибницькі господарства змушені перевагу віддавати рослинним риbam — білому амуру, білому і строкатому товстолобикам. Вони вже складають понад 40% товарної продукції в ставах, а в природних та штучних водоймах їх частка ще більша: у великих дніпровських водосховищах - 48%, а у водоймах-охолоджувачах теплових електростанцій - 80-95%. Перевага рослинних видів риби полягає в тому, що вони використовують природну рослинність - фітопланктон, вищі водні рослини та детрит, запаси яких у водоймах відтворюються, що знижує або повністю виключає необхідність в комбінованих та інших штучних кормах. Крім того, вона сприяє очищенню водойм від зайвих органічних речовин, тобто є біологічним меліоратором. Основним негативним фактором є те, що ця риба природним шляхом не відтворюється. Розроблено технологію штучного відтворення рослинних риб, яка включає такі операції: вирощування плідників (у ставах, плавучих садках і водоймах-охолоджувачах); одержання потомства заводським способом від плідників; підрощування личинок (у ставах, лотках і плавучих садках); вирощування цьоголіток (у ставах і плавучих садках). Випробування технології в умовах різних регіонів країни показали, що вона дає можливість додатково одержувати 500-1000 кг посадкового матеріалу рослинної риби з кожного гектара водної площі ставів [6].

Технологічні процеси на підприємствах України напрацьовують величезні кількості підігрітих та гарячих вод, потенціал яких використовується далеко не повністю. Водойми-охолоджувачі, скидні канали атомних та теплових електростанцій є потужною виробничою базою для розвитку тепловодної аквакультури. Враховуючи перспективність цього напрямку, в 70-80 роки минулого століття в Україні було побудовано 15 тепловодних рибних господарств, серед яких ефективно функціонували садково-басейнові, які були створені при Запорізькій, Київській (ТЕЦ-5), Придніпровській, Миронівській та Слав'янській теплоелектростанціях та Запорізькій, Південно-Українській, Чорнобильській АЕС загальною площею більше 65 тис. м². Проте економічна криза, яку переживає народно-господарський комплекс, особливо негативно позначилась на роботі високотехнологічних, але і високовитратних підприємств, якими є ці господарства.

Висока ціна на спеціалізовані високобілкові рибні корми та значний обсяг їхнього використання змусили Держкомрибгосп згорнути роботи з вирощування коропа, форелі, канального сома та осетрових в тепловодних рибних господарствах, які стали збитковими. Сьогодні виробничі потужності їх використовуються лише на 10-12 % і лише для короткотермінового перетримування товарної риби. Щорічно 57,5-58,8 тис. м² басейнів не використовуються, відбувається їх руйнація. Ефективність використання цих потужностей на порядок зростає при вирощуванні слимаків ампулярій. Затрати рибного комбікорму з вмістом сирого протеїну 14-17 % на вирощування одного кілограма товарних молюсків складають 0,82-1,05 кг. Практика показала, що два робітники на 40 басейнах загальною площею 8 тис. м² за вегетаційний сезон вирощують 32-48 т товарних слимаків та 180 кг їхньої ікри. Собівартість товарних ампулярій у живій вазі складає 0,35-0,42 грн./кг [12].

Таким чином, хоча потенціал аквакультури є найбільш доступним і перспективним для інноваційного розвитку рибогосподарського комплексу України, він використовується дуже в незначній мірі. Додамо, що за світовим

досвідом аквакультура є одним із провідних чинників забезпечення зайнятості сільського населення у неіндустральних регіонах, що дуже актуально для депресивних регіонів, якими є традиційно рибодобуваючі райони півдня Одеської області.

1.2. Правові засади регулювання рибного господарства України

Необхідність висвітлення правових засад рибного господарства в Україні та аналізу юридичних ознак, притаманних цій сфері агробізнесу, підтверджується також наявністю значної кількості нормативних актів, що містять норми, присвячені правовому регулюванню рибного господарства, які потребують поглибленого дослідження. Так,

Важливе значення у законодавчому забезпеченні рибного господарства займають міжнародні договори, оскільки рибальство здійснюється як у внутрішніх водоймах, так і у внутрішніх морських економічних зонах та у відкритих районах Світового океану. Не зважаючи на те, що в чинному законодавстві існують нормативно-правові акти, які регламентують правові питання рибного господарства, вбачається, що сучасний стан врегулювання цих суспільних відносин є недосконалим, характеризується наявністю прогалин, колізій та дублюванням правових норм. Передусім варто звернути увагу на відсутність єдиного підходу до термінологічного апарату. Зокрема, чинне законодавство містить різні визначення основних, базових понять, таких як: рибне господарство, рибництво, аквакультура, рибальство, промисел, водні живі ресурси тощо.

Визначення поняття рибного господарства містять закони України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», «Про загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року», наказ Державного агентства рибного господарства України «Про затвердження правил промислового рибальства в басейні

Чорного моря» [18] та ін. Загалом ці визначення є подібними та базуються на розумінні рибного господарства як однієї із галузей економіки (народного господарства)* та окресленні її основних завдань і мети.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» рибне господарство – галузь економіки, завданнями якої є вивчення, охорона, відтворення, вирощування, використання водних біоресурсів, їх вилучення (добування, вилов, збирання), реалізація та переробка з метою одержання харчової, технічної, кормової, медичної та іншої продукції, а також забезпечення безпеки мореплавства суден флоту рибної промисловості. Основу рибного господарства становлять рибництво та рибальство.

Варто зазначити, що чинне законодавство вживає терміни «рибництво» та «аквакультура» як синоніми. Зокрема, в ст. 1 Закону України «Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року» закріплено два ідентичні визначення понять рибництво (підгалузь рибного господарства) та аквакультура. Більш широке та деталізоване визначення цих понять містить ст. 1 Закону України «Про аквакультуру», відповідно до якої аквакультура (рибництво) – сільськогосподарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-племінної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг. Таким чином, можна зробити висновок, що законодавство містить широке та вузьке визначення аквакультури. Не ставлячи за мету в цій статті дати визначення поняття аквакультури, варто все ж підкреслити, що, на нашу думку, у вузькому розумінні термін «аквакультура» є тотожним «рибництву» і полягає у штучному розведенні, утриманні та вирощуванні водних живих ресурсів. У

широкому розумінні аквакультура включає рибництво та інші види діяльності, у тому числі й надання рекреаційних послуг.

Подібний підхід застосовано в законодавстві України і щодо рибальства. Зокрема, в ст. 1 Закону України «Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року» рибальство (підгалузь рибного господарства) – це промисел риби та інших водних живих ресурсів у рибогосподарських водних об'єктах. Широке розуміння рибальства закріплено в Законі України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів».

Законодавче забезпечення розвитку рибництва та рибальства здійснюється комплексно, оскільки, як справедливо зазначено у Державній цільовій економічній програмі розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки [19], забезпечення розвитку однієї із складових рибного господарства – рибальства або рибництва призведе, з одного боку, до виснажливого використання водних живих ресурсів або, з другого боку, – до занепаду України як морської держави у галузі рибного господарства.

Аналіз зазначених вище нормативно-правових актів та спеціальної літератури дають змогу виділити ознаки, що є спільними для рибництва (аквакультури) та рибальства як видів господарської діяльності в агропромисловому комплексі України.

Специфіка рибного господарства полягає у тому, що це галузь з експедиційним виловом риби у віддалених районах Світового океану та сезонним характером товарного рибництва, уповільненим оборотом капіталу і низькою нормою прибутку (Розділ 8 Закону України «Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року»).

Специфічною особливістю рибної галузі України є те, що близько 80 відсотків сировини добувається в межах виключних економічних зон іноземних країн та відкритій частині Світового океану і лише 20 відсотків риби – у виключній економічній зоні держави та внутрішніх водоймах України, включаючи товарне рибництво [20].

Господарська діяльність у галузі рибництва та рибальства спрямована не лише на провадження економічно доцільної, а й екологічно безпечної господарської діяльності. Тобто, така діяльність має на меті як забезпечення потреб населення у харчовій, технічній, медичній та кормовій продукції, так і збереження біологічного різноманіття й поліпшення екологічного стану водосховищ. Наприклад, Морською доктриною на період до 2035 року [21] серед шляхів реалізації національних пріоритетів України у сфері морської діяльності визначено провадження економічно доцільної та екологічно безпечної морегосподарської діяльності, пов'язаної з вивченням, розвідкою, видобуванням, використанням, збереженням та відтворенням природних ресурсів, забезпеченням їх невиснажливого використання.

Продукція рибництва та рибальства належить до сільськогосподарської продукції. Згідно з Законом України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 рр.» [22] рибу та морепродукти віднесено до сільськогосподарської продукції, а рибницькі та рибальські господарства – до сільськогосподарських підприємств. Належність суб'єктів господарювання в галузі рибного господарства до виробників сільськогосподарської продукції є однією з форм їх державної підтримки.

Зазначене положення знайшло закріплення і у Законі України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», згідно з яким суб'єктів рибогосподарського комплексу, діяльність яких пов'язана з промисловим виловом водних біоресурсів на водних об'єктах загальнодержавного значення, розведенням, вирощуванням та переробкою власної продукції, визнано товаровиробниками сільськогосподарської продукції (ст. 53).

Рибництво та рибальство характеризуються специфічним об'єктним складом. Перелік об'єктів правовідносин у сфері рибництва (аквакультури) та рибальства закріплено в Законі України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них»: риба та інші водні живі ресурси (водні біоресурси), тобто сукупність водних організмів (гідробіонтів), життя яких неможливе без

перебування (знаходження) у воді. До водних живих ресурсів належать: прісноводні, морські, анадромні та катадромні риби на всіх стадіях розвитку, круглороті, водні безхребетні, у тому числі молюски, ракоподібні, черви, голкошкірі, губки, у тому числі молюски, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, головоногі, водорості та інші водні рослини.

Об'єкти рибальства є одночасно об'єктами рибного господарства і тваринного світу. Види тварин та рослин, занесені до Червоної книги або заборонені для добування чи штучного розведення, не належать до об'єктів рибного господарства.

На виконання ст. 11 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [23] постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. № 1402 затверджено Правила транспортування тварин [24], які встановлюють вимоги до перевезення тварин авіаційним, автомобільним, залізничним, морським та річковим транспортом. У п.п. 65–78 зазначених Правил визначено особливості транспортування риби та інших гідробіонтів.

Рибництво та рибальство характеризуються специфічним суб'єктним складом. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» суб'єкт рибного господарства – юридична чи фізична особа, яка провадить рибогосподарську діяльність відповідно до законодавства.

Рибогосподарська діяльність – це діяльність юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, пов'язана з вивченням водних біоресурсів, їх охороною, відтворенням, спеціальним використанням, переробкою, реалізацією тощо. Тобто, законодавець уточнює, що фізичні особи мають бути зареєстровані як підприємці. Залежно від конкретного виду господарської діяльності в галузі рибного господарства законодавством визначено додаткові вимоги до суб'єктів господарювання. Наприклад, діяльність у сфері промислового рибальства підлягає ліцензуванню, обов'язковою є наявність позитивних ветеринарно-санітарних оцінок стану промислових ділянок рибогосподарських водних

об'єктів загальнодержавного значення і показників безпеки риби, інших водних живих ресурсів та ін.

Суб'єктами рибництва й рибальства можуть бути фізичні та юридичні особи – як національні, так і іноземні. Регулювання їх діяльності на рибогосподарських водних об'єктах, що знаходяться в межах юрисдикції України, здійснюється відповідно до міжнародних договорів.

У чинному законодавстві рибництво розглядається як сировинна база для рибальства в частині підвищення біопродуктивності рибогосподарських водних об'єктів (їх частин). Водночас рибальство може здійснюватись для цілей аквакультури (ст. 15 Закону України «Про аквакультуру»).

З метою інституційно-функціонального забезпечення рибництва та рибальства створено спеціальний орган – Державне агентство рибного господарства України, який є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України [25].

Важливе значення у регулюванні рибного господарства мають такі функції, як ліцензування, квотування, контроль у сфері ведення рибного господарства та ін.

Чинним законодавством передбачено державну підтримку рибництва (аквакультури) та рибальства з метою створення сприятливих умов для забезпечення розвитку рибного господарства та його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Основні напрями державної підтримки рибництва (аквакультури) та рибальства визначені відповідно у ст. 22 Закону України «Про аквакультуру» та ст. 53 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів». Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1245 затверджена Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки, яка, на думку розробників, повинна зумовити позитивні зрушення у галузі рибного господарства та сприяти стабілізації й нарощуванню виробництва вітчизняної конкурентоспроможної рибної

продукції для гарантування продовольчої безпеки України.

1.3. Кризові явища у рибогосподарському комплексі України

Рибогосподарська діяльність є однією з пріоритетних для України. Головна мета функціонування і розвитку рибогосподарського комплексу полягає у виконанні найважливішої стратегічної задачі – участь у забезпеченні продовольчої безпеки України шляхом надійного задоволення платоспроможного попиту населення і підприємств і організацій інших галузей економіки країни на рибні товари і пріоритетного використання вітчизняного виробництва. Шляхи вирішення проблем в галузі забезпечення України рибними товарами – численні й взаємопов'язані.

Україна має в своєму розпорядженні виняткові природні передумови для масштабного розвитку всіх видів рибогосподарської діяльності. До її кордонів прилягають високопродуктивні райони Чорного і Азовського морів, а також внутрішні водойми. Україна володіє винятковими за розмірами прісноводними рибопромисловими акваторіями озер, річок і водосховищ.

Рибопромисловий (рибогосподарський) комплекс рівнозначний рибному господарству, проте в останні роки до нього стали відносити новітні системи моніторингу щодо розстановки видобувних судів в різних акваторіях Світового океану, тільки виниклі організації маркетингу, продовольчого контролю, прикордонної рибоохорони, різноманітні посередницькі структури.

Розвиток рибогосподарської діяльності зумовлюється значимістю рибогосподарського комплексу, яку обумовлюють:

- 1) участь у забезпеченні продовольчої безпеки країни;
- 2) геополітичний характер, широкі міжнародні зв'язки та експортні можливості;

3) містоутворююча роль рибогосподарських підприємств, особливо в прибережних регіонах Азово-Чорномор'я;

4) взаємозумовленість рибної промисловості і господарств з іншими галузями економіки країни.

Цілком природно, що Україна входить до числа значущих рибальських країн за рівнем видобутку водних біоресурсів. За останні 20 років вилов (видобуток) України скоротився на 45%, в тому числі у виключній економічній зоні (ВЕЗ) зарубіжних країн – на 54%, а в районах відкритого океану – на 86%.

Нині рибицтво переживає проблематичні часи, які склалися через фінансові труднощі в державі, а саме: порушення господарських зв'язків, погіршення екологічного стану внутрішніх водойм, недостатній обсяг робіт по відтворенню рибних запасів. Це значно впливає на зменшення обсягів вирощування і вилову товарної риби у внутрішніх водоймах. Крім того, з широкого кола першочергових завдань, що стримують подальший розвиток рибного господарства, на нашу думку, можна виокремити наступні:

- стан відтворення та охорони водних біоресурсів;
- відновлення функціонування наявних внутрішніх водойм країни для їх ефективного використання за призначенням;
- державне регулювання та підтримка галузі.

Також негативний вплив за стан рибогосподарського комплексу спричинила анексія Криму, адже через це Україна зазнала втрат рибного вилову.

Зокрема, після анексії Криму, Україна втратила близько 2/3 всього вилову риби. Для підтримання належних обсягів вилову риби у внутрішніх водоймах України, пропонується збільшити її вирощування на материковій частині України. Суттєве підвищення обсягів вирощування ставкової риби можна забезпечити за рахунок надання для рибогосподарських цілей в оренду водних об'єктів місцевого та загальнодержавного значення. Водночас, це може збільшити навантаження на внутрішні водоймища країни та погіршити екологічний стан річок.

Близько 90% риби, що споживають українці, імпортується з-за кордону. За даними Держкомстату, в порівнянні з відповідним періодом 2013 року, вилов риби у 2014 р. зріс на 3,3%, а обсяг добування інших водних живих ресурсів становив 77347 т, що на 16,7% більше, ніж минулого року.

Розглянемо деякі аспекти кризових явищ у рибогосподарському комплексі України.

Технічний аспект. У рибної промисловості України немає реальних джерел відтворення основного капіталу. Коефіцієнт інвестування як відношення власних джерел до довгострокових кредитів зменшився в галузі в порівнянні з 1990 р. в чотири рази [26]. Зараз в Україні залишиться 24 судна океанічного рибальства з середнім віком 20,2 року; АЧБ - 63 судна з середнім віком 21,4 року, які в 2015 році повинні були бути списані, а всі мотоботи вже в 2005 році. Вже у 1991 р. знос основних виробничих фондів риболовецького флоту складав 48,5 % - перше місце за даним показником серед всіх галузей народного господарства [27]. Середній вік суден станом на 2003 р. перевищував 23 роки, технічний знос - 80% [28]. Згідно концепції розвитку рибного господарства України, оновлення суден флоту рибогосподарського комплексу здійснюватиметься за допомогою: цільових довгострокових кредитних ліній Національного банку України судновласникам під конкретні проекти будівництва суден на вітчизняних суднобудівельних заводах; державних бюджетних коштів для будівництва судів і швидкісних катерів для органів рибоохорони; створення лізингового фонду для будівництва суден для потреб підприємств рибогосподарського комплексу; зниження розмірів або повного звільнення судновласників на період створення і освоєння нових типів суден від податку на прибуток з цільовим призначенням оплати кредиту; відміни мита на імпорт судового устаткування і запасних частин до нього. Концепція припускає створення з участю реформованих акціонерних товариств рибної галузі Державної акціонерної компанії, зосередивши в ній управління державними пакетами акцій і майном, що не увійшло до статутного фонду цих товариств.

Економічний аспект. Відсутність реальних надходжень коштів на підприємствах рибогосподарського комплексу та зниження їх платоспроможності при високих річних процентних ставках на банківський кредит привели до різкого спаду виробництва, практично зупинили інвестиційний процес в галузі, порушили збалансоване співвідношення у використуванні основних і оборотних коштів, прискорили руйнування української зношеної, матеріально-технічної бази підприємств рибного господарства, що й обумовлює поступове витіснення вітчизняних виробників з внутрішнього і зовнішнього ринку рибопродукції.

Рибогосподарський комплекс України в період трансформації суспільства і перебудови економіки зазнав значних втрат, а його проблематика, що визначається еколого-економічними та суспільно-економічними проблемами провідних рибодобувних регіонів, вкрай загострилася. Загальна криза системи управління в період становлення ринкових відносин мала значний негативний вплив на роботу всіх рибодобуваючих областей, стан галузі в цілому.

На рибопереробних підприємствах спад виробництва обумовлюється скороченням оборотних коштів і кількості сировини, використанням недосконалих технологій, старінням активної частини основних виробничих фондів, недосконалістю цінової, податкової і кредитної політики, різким зниженням купівельної спроможності населення. Це викликало значні зміни у структурі виробництва: обсяги виробництва відносно дешевшої рибної продукції масового попиту (риба солена, консерви рибні в томаті) швидко зростали; обсяг рибної продукції делікатесної групи (баличні вироби, риба копчена, консерви у маслі, презерви рибні) знижувалися; обсяги виробництва залежних від імпорту груп або різко впав (оселедці солоні, риба пряносолена, маринована), або зазнавав значних коливань (риба морожена, консерви натуральні). Те, що обсяг виробництва риби живої та охолодженої відзначався стабільністю незважаючи на коливання цін на цю товарну групу, вказує на ненасиченість ринку цією категорією товару, обмеженість обсягів виробництва потужностями рибодобуваючих і рибницьких господарств, що позначалося на

ринку лише у формі коливання цін.

Організаційний аспект. Починаючи з 1995 р. в рибогосподарській діяльності, включаючи промисел і переробку, почався і продовжується процес реструктуризації, який виявляється як в реформуванні бюрократичного апарату управління рибогосподарською діяльністю, так і в корінному перетворенні економічних відносин на основі приватної власності. Відбувається створення «нетрадиційних» організаційно-господарських структур ринкового типу – акціонерних компаній, акціонерних суспільств, колективних і приватно-орендних підприємств, товариств з обмеженою відповідальністю. Одночасно з реформованими рибколгоспами право на вилов одержали виниклі малі приватні підприємства і інші суб'єкти підприємницької діяльності, що привело до стрімкого зростання чисельності користувачів водних живих ресурсів. Проте, процес збільшення числа користувачів природно-ресурсного потенціалу не супроводжується прогресом технічної оснащеності промислу. Навпаки, при розподілі квот відбуваються негативні явища, які можуть викликати катастрофічні наслідки.

Історичний аспект. У діяльності рибогосподарського комплексу України радянського періоду був запланований істотний перекис у бік морського і океанічного рибальства в збиток розвитку власної ресурсної бази природних і штучних внутрішніх водойм. Як відмічено вище, на промисел в екстериторіальних водах припадало до 74% загального обсягу вилову риби, на риболовецьку зону України (в Азово-Чорноморському басейні) – до 16%, частка продукції аквакультури коливалася в межах 7-12%, а промисел у внутрішніх водоймах складав всього 3% від загальної продукції [27]. Цей стан зберігається й зараз, та був погіршений із анексією Криму. Таким чином, у власних водах українські рибопромислові господарства виловили 25% рибної продукції, а 75% припадає на чужі риболовні зони та відкритий океан. Таке співвідношення виловів в “своїх” та “чужих” водах зберігається роками і не має причин вважати, що воно може змінитись за умови збереження тієї ж економічної політики.

В такому перекосі ми вбачаємо одну з провідних причин чутливості рибогосподарського комплексу України до кризових явищ перехідного періоду. Недосконалість законодавства і відсутність реальної державної політики, направленої на національний розвиток привели до істотних аномалій в розвитку океанічного рибальства.

Ліквідація політично обумовлених економічних бар'єрів природно привела до зміни пріоритетів в мотивації рибогосподарської діяльності в цілому і орієнтації промислу в екстериторіальних водах на міжнародний ринок і фінансові показники ефективності.

Недостатній розвиток рибогосподарської діяльності на внутрішніх водоймах, перш за все, аквакультури і, як наслідок цього, слабка матеріально-технічна і фінансова база цього сектора не змогли компенсувати скорочення вилову в іноземних і міжнародних водах, і стати джерелом рефінансування галузі в цілому.

Проте, «Концепцією розвитку флоту рибного господарства України» передбачається та ж схема вилову риби: у своїй економічній зоні і внутрішніх водоймах – 20 %, в економічних зонах інших країн і відкритої частини Світового Океану – 80 % [20], тобто з ще більшою вагою зарубіжного вилову риби, ніж в радянській Україні (максимум – 74 %). Збереження колишнього підходу явно орієнтовано на отримання валютного прибутку за рахунок зростання практики продажу риби по місцю її вилову за кордоном, що не відповідає національним інтересам. Аналіз загальносвітових тенденцій зміни ресурсної бази рибальства і динаміки змін рибогосподарських комплексів провідних рибопродукуючих країн, показує, що акцент на розвиток екстериторіального промислу виводить Україну в зону невизначеного майбутнього.

Разом із зростанням вилову риби і здобичі морепродуктів за останнє десятиріччя спостерігається виразна світова тенденція випереджаючого зростання аквакультури і збільшення її частки в сумарній продукції. Найяскравіше свідоцтво більшої перспективності інвестування в аквакультуру

– практика сучасного Китаю – країни із традиційно високим рівнем споживання риби та інших гідробіонтів. Вже в 1988-1990 рр. Китай став світовим лідером з обсягом вилову і виробництва продукції аквакультури близько 10-12 млн. т, то в 2000-2001 рр. цей показник досяг 42-44 млн. т, тобто за 10 років збільшився майже в 4 рази. В той же час, океанічний промисел за межами виняткової морської економічної зони Китаю складає відносно невелику величину - менше 1 млн. т гідробіонтів в рік.

1.4. Рибогосподарський потенціал Одеської області

Одеська область є частиною Приморського регіону України, який володіє значним фондом рибогосподарських водойм (озера, водосховища, морські лимани, гирла великих річок Дунай, Дністер, Дніпро) і є основним рибодобуваючим регіоном. Тут же розташовані основні рибопереробні потужності, а також наукові і учбові установи рибної галузі. Підприємства приморського регіону здобувають більше 90% всього обсягу риби і морепродуктів, що видобувається українськими підприємствами. Цей регіон України в останнє 10-річчя забезпечує від 42,5 % до 30,9 % загального вилову риби на внутрішніх водоймах України.

Основну частину океанічних уловів підприємств регіону складає океанічна риба (скупбрія, сардини, ставрида, тріскові) і морепродукти (ракоподібні, молюски і ін.), що видобуваються в 200-мильних прибережних водах інших держав.

Серед промислових об'єктів українського рибальства у Чорному морі тенденцію до збільшення щорічних уловів мають чорноморський калкан та черевоногий молюск рапана (майже вся експортується), запаси яких перебувають у задовільному стані.

Ресурсний потенціал рибогосподарського продовольчого підкомплексу Одеської області – найбільший в Україні. Специфікою області є наявність значних за площею внутрішніх водойм - приморських озер і лиманів, два з яких

є найбільшими озерами в Україні. Для рибогосподарського використання придатна більшість водойм Одеської області - ставів, водосховищ, озер, лиманів, водойм-охолоджувачів енергетичних установок, спеціальних садків і басейнів [29]. Фонд рибогосподарських водойм області, в яких здійснюється промисловий лов ВЖР, включає 16 внутрішніх водних об'єктів (озера, лимани, водосховища і плавневі системи) загальною площею 175,6 тис.га (табл. 1.4), пониззя річок Дунай і Дністер, а також приблизно 5 500 км² високопродуктивної акваторії північно-західної частини Чорного моря.

Таблиця 1.4

Найбільші рибогосподарські водойми Одеської області

Водойма	Площа, га [30]
оз. Кагул	8 200-9 300, 9 000
оз. Картал	1 400
оз. Кугурлуй	8 200, 9 400
оз. Ялпуг	14 900
оз. Катлабуг (СТРГ)	6 000
оз. Саф'яни (СТРГ)	400
оз. Китай (СТРГ)	5 000
оз. Сасик	20 500
Тузловські заплави	20 000
л. Шаболатський	3 000
л. Дністровський	36 000
л. Хаджибейський	7 000
л. Тілігульський	15 000-17 000

Одеська область має потужний рибогосподарський комплекс з розвиненою інфраструктурою, яка включає Чорноморський морський рибний порт, 6 рибопереробних комбінатів та заводів, рибопереробні цехи, 104 рибодобувних підприємства, що відносяться до різних форм власності, 5

великих ставкових рибних господарств (загальною площею ставків - 5,5 тис га), 7 риборозплідників, чотири з яких мають статус племінних.

Підприємства РГК розташовані на території області нерівномірно відповідно до географічного розташування водних угідь. Всі рибодобуваючі та рибопереробні підприємства, а також ставкові господарства знаходяться у дев'яти південних районах області – Ренійському, Болградському, Ізмаїльському, Кілійському, Татарбунарському, Білгород-Дністровському, Біляївському, Овідіопольському та Комінтернівському (таблиця 1.5).

Таблиця 1.5.

Динаміка вилову риби [31]

Назва водного об'єкту	Затверджений ліміт вилову, т/рік			Фактичний вилов, т/рік		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Чорне море із затоками	*	*	*	2976	3431,0	3662,9
р. Дунай	*	*	*	245,7	241,1	477,1
оз. Кагул – Каргал	1152	1151,5	1151,5	527,554	824,86	906,367
оз. Ялпуг -Кугурлуй	1181	1181	1181	869,512	895	901,5
Стенцівська заплава		*	*	0	0	0
оз. Катлабух	348	388	348	195,023	222	246,374
оз. Китай	238	233	238	123,438	189,21	148,98
оз. Сасик	1257	1286,5	1257	836,523	248,44	431,7841
Дністровський лиман і пониззя р. Дністер з озерами	*	*	*	576,6	854,1	1551,0
Кучурганське водосховище	*	*	*	6,4	7,7	18,83
Хаджибейський лиман	1030	1281	1030	883,401	421,01	1005,12
Тузовська група лиманів	*	*	*	5,9	0	0
Шаболшатський лиман	*	*	*	21,12	37,85	89,414
Григор'євський лиман		*	*		0	0
Куяльницький лиман	*	*	*	0	0	0
Дофинівський лиман	60,5	60,5	60,5	10,763	7,41	1,5
Тилігульський лиман	*	*	*	395,2	773,0	0
Коханівський ставок			20			0

№1						
Заплазьке водосховище			112			0,25
Перелітське водосховище			39,12			0
Разом по області				7673,4	7654,68	

* - ліміт визначається по окремим видам риб або види не лімітуються

Примітка: за інформацією Управління Державного агентства рибного господарства у Одеській області (лист від 09.06.2017 №567)

Незбалансованість розвитку РГК Одеської області проявляється у парадоксальному зростанні чисельності персоналу основного виробництва на фоні зниження виробничих потужностей.

Спеціалізовані товарні рибні господарства (СТРГ). З метою підвищення використання рибогосподарських водойм в області було утворено мережу спеціалізований товарних рибних господарств. В Одеській області є 8 СТРГ, яких є одноосібними користувачами (оз.Катлабух - РАКП “Придунайська нива”, оз. Китай - РАКП “Блакитна нива”, Дофінівський лиман - ФГ “Восход”, озера Ялпуг-Кугурлуй - ТОВ АРПП “Ялпуг-Кугурлуй”, Тузлівська група лиманів - ТОВ “Посейдон”), а 2 інших – є асоціаціями, куди ввійшли не тільки рибодобувні, а й переробні підприємства.

Кількість засновників асоціацій може бути досить значною. Так в асоціації "Тузловські лимани" 17 засновників. Спеціальний режим користування водоймою розробляється окремо для кожного СТРГ Одеським відділенням Південного НДІ морського рибного господарства й океанографії, узгоджується Державним управлінням екології та природних ресурсів в Одеській області і басейновим органом рибоохорони та затверджується Державною інспекцією охорони, відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства.

Аналіз роботи СТРГ свідчить, що незважаючи на деякі недоліки, які пов’язані з недосконалістю нормативно-правової бази, що регламентує їх діяльність, спеціалізовані товарні рибні господарства є на сьогодні найбільш ефективною формою рибогосподарського використання великих водойм.

Аквакультура. Аквакультура відкриває широкі перспективи до розвитку

рибогосподарського комплексу в Одеської області. Її становленню і розвитку тут сприяє ціла гамма природних умов: величезна площа мілководного шельфу АЧБ, багатого кормовою базою; річки Дунай та Дністер із дельтовими системами; малі річки, озера, лимани, водосховища, ставки; велика кількість теплих сонячних днів за рік, розвинене сільське господарство. Прибережні морські води Одеської області мають сприятливі умови для культивування молюсків (мідії, устриці), промислове вирощування яких не вимагає витрат на штучні корми. З одного плоту площею 16х25 м, з якого підвішені 600 десятиметрових колекторів, можна одержати більше 4 т устричного м'яса за рік. При цьому, оскільки життєдіяльність молюсків пов'язана з фільтрацією води, вони очищують воду і підвищують якість водного середовища. Швидкість фільтрації крупних здорових устриць може досягати 450 л води за добу.

Організація марігосподарств вирощування мідій і устриць в приморських районах Одеської області стримується браком коштів, слабкою координацією робіт між організаціями, відсутністю довгострокової концепції розвитку марикультури.

На даний період в Азово-Чорноморському басейні і зокрема в Одеській області існує невідповідність між виробничими (рибодобуваючими і рибопереробними) потужностями, що є в регіоні, і станом запасів основних промислових об'єктів, особливо в районах традиційного прибережного лову. У зв'язку з цим доцільно будівництво комплексних риборозплідників по збільшенню чисельності популяцій кефалевих і камбалових риб загальною потужністю до 300 млн. шт/рік життєстійкої памолоді.

Особливе значення для приморських областей України має проблема відтворення осетрових в Азовському і Чорному морях. Потужність діючих в країні осетрових заводів і рибділянок складає близько 8 млн. шт. зарибку, а в 2010 році їх необхідна потужність повинна бути не менше 35 млн. шт. памолоді осетрових. Перспективною в басейні також є споруда комплексів по культивуванню, здобичі і переробці морських водоростей і трав.

Розвиток аквакультури, що здійснюється за єдиною програмою, об'єднання зусиль в цьому напрямі наукових і рибогосподарських організацій України розширить перспективи отримання цінної харчової продукції в зростаючих об'ємах. Світова практика свідчить про те, що з 130 млн. тонн рибної продукції, яка виробляється з ресурсів океанів, морів і внутрішніх водоймищ, близько 26 % її об'єму доводиться на рахунок морської і прісноводної аквакультури.

За останні два десятиріччя в товарному рибництві України і Одеської області відбулося падіння (більше 70 %) обсягів вирощування і вилову товарної риби. Це пов'язано з великим скороченням (більш ніж в 10 разів або близько 90 %) використання штучних рибних кормів через їх високу вартість, значне податкове навантаження, незадовільне кредитування в умовах сезонного характеру і дво-трирічного виробничого циклу. Згідно діючим нормативним документам частина риби, яка не досягла товарного виду, вважається незавершеним виробництвом до моменту перевodu її до категорії готової продукції. Найбільш істотними складовими незавершеного виробництва є рибопосадковий матеріал, цьоголітки і дволітки.

Область має розвинуту мережу ставкових господарств, але обсяги вирощування ставкової риби щорічно зменшуються. Головними причинами спаду у ставковому рибництві є зростання вартості кормів, електроенергії та палива, а також платежів за водокористування при незначному підвищенні цін на ставкову рибу.

Ігнорування цілісності природних екосистем приводить до прямих та опосередкованих збитків. Зариблення придунайських озер було вимушеною мірою для компенсації наслідків шкодочинних проектів. Інститутом гідробіології Академії наук України була розроблена програма, реалізація якої забезпечила періодичний водообмін придунайських озер та їхнє зариблення коропом і сріблястим карасем. Це стосується також і новітніх акцій - реалізація транспортного проекту каналу у гирлі Бистре (місце нересту 95% дунайського оселедця) негативно впливає на рибогосподарського потенціалу Придунав'я.

Сучасний рівень зариблення внутрішніх водойм значно відстає не тільки від науково-обґрунтованих обсягів, але й від планових показників.

На території області є 11 риборозплідників, що володіють 1500 га вирощувальних ставків і 11 інкубаційними цехами проектною потужністю до 700 млн. личинок. Чотири господарства мають статус племінних і виконують роботи по селекції білого і строкатого товстолобиків, українського лускового коропа, білого амура і веслоноса. Крім того, на території області налічується 937 водних об'єктів (озер, водосховищ, ставків), які можуть бути використані для вирощування риби [3]. Велика берегова лінія українського берега в АЧБ дозволяє розвивати і морську аквакультуру, підставою для чого служать багаторічні дослідження ряду наукових установ.

В Одеській області провідним є ЗАТ "Одесарибгосп", який освоєє інтродукцію нових цінних порід риби (канальний та європейський сом, стерлядь, білуга, чорний амур, карп-койя різнокольоровий).

Рибопереробна база. Одеська область має потужну переробну базу (Комбінат рибної кулінарії, Білгород-Дністровський, Ізмаїльський та Вилковський рибоконсервні заводи, рибозавод ООО "Істок" та рибозавод ЗАТ "Красний рибак"). Вважається, що виробництво рибних консервів є найбільш рентабельним серед усіх видів консервів.

Головними проблемами переробних підприємств Одеської області є відсутність обігових коштів для придбання сировини та наявність значної кількості на ринках Одещини імпортової та нелегально виробленої продукції. Серйозною проблемою є також знос і слабке використання потужностей випуску рибних консервів. Через значне зменшення обсягу продукції рибопереробні підприємства знаходяться у важкому фінансовому стані.

Історично склалося, що проектні потужності рибопереробної бази Одеської області у значній мірі були розраховані на переробку океанічної сировини, що й визначало головним чином обсяги переробки. Однією з причин кризи рибопереробної галузі Одеської області є зниження постачання до України океанічної сировини.

Структура управління рибогосподарською діяльністю.

Багатопрофільність рибогосподарського комплексу, його зв'язок з іншими видами діяльності, включаючи водокористування, обумовлює таку ж багатосторонність системи державного управління. Головною ланкою державного управління рибогосподарською діяльністю є Державний департамент рибного господарства (Держрибгосп) у складі Міністерства аграрної політики України.

Більша частина проблем, які впливають на стан рибогосподарського комплексу, має комплексний характер і їх вирішення вимагає скоординованих дій державних контролюючих структур, правоохоронних органів та інших організацій та установ.

Контроль за виловом водних живих ресурсів у внутрішніх рибогосподарських водоймах області (о. Кагул, о. Картал, о. Кугурлуй, о. Ялпуг, о. Сасик, Стенцовсько-Жебріянські заплави, Тузловська група лиманів, Шаболатський, Хаджибейський, Тілігульський, Малий Аджаликський лимани, та Кучурганське водосховище), р. Дунай і р. Дністер з озерно-заплавними системами, а також виключній (морській) економічній зоні України здійснює Одеське басейнове управління охорони, відтворення водних живих ресурсів і регулювання рибальства. Промисел у Чорному морі та лиманах, що з ним поєднуються, контролюється також Державною інспекцією охорони Чорного моря. Громіздка система регіонального управління рибною галуззю потребувала модифікації і була дещо реформована у 2005 р. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності, пов'язаної промисловим виловом риби на промислових ділянках рибогосподарських водойм, крім внутрішніх водойм (ставків) господарств, було затверджено спільним Наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Державного департаменту рибного господарства Міністерства аграрної політики [8]. Необхідною умовою здійснення ефективної регіональної політики у рибогосподарському комплексі повинна стати реалізація у повному обсязі повноважень місцевих органів державної влади та органів самоврядування.

Пріоритетною проблемою залишається законодавче закріплення за рибодобувними господарствами статусу сільськогосподарських товаровиробників із відповідним стягненням податків. Необхідною умовою є також реалізація у повному обсязі повноважень місцевих органів державної влади та органів самоврядування щодо здійснення ефективності регіональної політики у рибному господарстві з відповідними структурними змінами в управлінні галуззю на рівні області та районів.

В перспективі, коректне формування нормативно-правового поля здійснення рибогосподарської діяльності має забезпечити повне врегулювання водоймокористування шляхом розробки відповідних нормативно-правових засобів управління рибогосподарським комплексом. Безумовно, ці засоби повинні не тільки врегулювати суперечності між діючими і можливими в майбутньому користувачами водних живих ресурсів, а й узгодити сучасні інтереси суспільства з інтересами майбутніх поколінь. В цьому плані система нормативно-правової регуляції рибогосподарської діяльності має бути відкритою для її поточної корекції.

Однією з основних зв'язуючих ланок між центральними управлінськими органами і місцевими риболовецькими організаціями є квотування. Діюча система розгляду лімітів та виділення квот на вилов водних живих ресурсів є досить складною. Проте практика показує, що система квот не дала очікуваної ефективності. Так, згідно з існуючим положенням, державні органи повинні укладати з риболовецькими організаціями договір на кількісний і видовий склад зарибнення водоймищ і оплачувати рибакам за цю роботу, а вони, за рахунок цих коштів, можуть придбати квоти. На ділі ж, гроші, витрачені рибаками на зарибнення водоймищ, держава повертає не в повному обсязі, але платню за квоти вимагає. При цьому платня за користування ресурсами цілком осідає в центральному бюджеті, а місцевим органам нічого не залишається ні на відновлення рибного господарства, ні на його розвиток. Окрім цього, рибаки вимушені їздити в м. Київ, щоб придбати ліцензії і квоти, що пов'язане з додатковими витратами. Квотування рибодобичі неминує породжує корупцію

і різні порушення. Все це підвищує соціально-економічну напруженість в районах і негативно впливає на стан рибогосподарської діяльності

Науково-технічне забезпечення. Складність взаємозв'язків природних і антропогенних факторів, що впливають на продуктивність водойм і якість рибної продукції, викликає потребу у науковому забезпеченні рибної галузі, яка належить до найбільш наукоємних у агропромисловому секторі. Одеська область має значний науково-технічний потенціал. Одеське відділення Південного науково-дослідного інституту морського рибного господарства та океанографії, здійснює визначення запасів водних живих ресурсів у водоймах Одеської області та північно-західній частині Чорного моря.

Певне коло проблем рибної галузі вивчається в Одеській філії Інституту біології південних морів. Підготовка висококваліфікованих кадрів для галузі здійснюється в декількох учбових закладах області: Білгород-Дністровському морському рибному технікуму, кафедрі гідробіології Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, Одеському державному сільськогосподарському інституті. Усього серед 6800 членів профспілок працівників рибної галузі Одеської області станом на 2005 р. налічувалось 1100 студентів (особисте повідомлення начальника відділу рибництва Одеської облдержадміністрації к.б.н. В.В. Губанова).

Необхідність розвитку науково-технічного забезпечення рибогосподарського комплексу врахована в комплексній програмі фундаментальних і прикладних досліджень щодо наукового забезпечення розвитку галузей агропромислового комплексу України на 2001-2005 рр. [32].

Нормальному веденню РГД перешкоджує відсутність об'єктивної інформації щодо стану запасів та розповсюдження ВЖР. За останнє десятиріччя фінансування необхідних наукових досліджень з державного бюджету практично припинено. Внаслідок цього вони проводяться у вкрай незадовільних обсягах, а біологічне обґрунтування лімітів вилучення цих ресурсів, що розробляються методом екстраполяції, мають дуже низьку вірогідність. З цих же причини ускладнюється процедура затвердження науково

обґрунтованих лімітів добування водних біоресурсів. Те, що такі дослідження не проводяться вже близько десяти років поспіль, в ситуації інтенсивної деградації природних екосистем (що, як правило, є необоротною) призвело до значних фінансових втрат.

Охорона і відтворення водних ресурсів. Розвиток негативних тенденцій в сфері охорони і відтворення водних живих ресурсів обумовлений рядом об'єктивних чинників: слабкістю державної екологічної морської політики і економічних механізмів захисту уразливих водних екосистем; виснажливою експлуатацією біологічних ресурсів водних басейнів; некоординованим міжгалузевим управлінням природоохоронною діяльністю, що здійснюється без урахування специфічних особливостей морських екосистем; розміщенням в приморських регіонах промислових і комунальних об'єктів із значним негативним впливом на якість водного середовища.

Охорона меж територіального моря, виняткової (морський) економічної зони України, а також вод за межами юрисдикції України відповідно до міжнародних зобов'язань, а також відтворення водних біоресурсів і регулювання рибальства внутрішніх водних об'єктів здійснюються державними органами рибоохорони, підлеглими Головрибводу. В межах своїх повноважень територіальні державні органи рибоохорони організовують дотримання чинного законодавства, здійснюють контроль за виконанням правил рибальства, а також вирішують питання створення і використання рибних і інших водних біоресурсів. Зазначимо, що поточний стан матеріально-технічної бази органів рибоохорони погіршав, забезпечення їх технічними засобами не відповідає сучасним вимогам.

Обсяг інвестицій у відновлення екосистеми моря, підвищення біопродуктивності басейнів і розвиток рибогосподарської діяльності на них в прибережній зоні України складає 32,5 – 43,1 млн. грн. на рік і характеризується тенденцією до зменшення. З цієї суми трохи більше однієї третини складають гроші державного бюджету. Основним джерелом капітального будівництва в природоохоронній сфері є кошти підприємств і

організацій всіх форм власності. Проте важке фінансове положення не дозволяє їм направляти в достатньо значних обсягах кошти на будівництво природоохоронних споруд. Вказаних коштів вистачає тільки на забезпечення діяльності очисних споруд, попередження аварійних ситуацій і т.п. Фактичне фінансування цих заходів складає приблизно 60 % від планових показників.

Спад інвестиційної активності в природоохоронній сфері йде такими ж високими темпами, як і в цілому по народному господарству, що можна пояснити недостатньо стимулюючим впливом діючої системи платежів за забруднення навколишнього природного середовища, малою часткою позабюджетних фондів у фінансуванні природоохоронних заходів. Без істотного розширення інвестиційних можливостей здійснення найпріоритетніших заходів щодо попередження подальшої деградації екосистеми Азовського і Чорного морів стає проблематичним. Необхідні додаткова фінансова підтримка з внутрішніх і міжнародних джерел і спеціальна програма низько витратних інвестицій для підтримки пріоритетних потреб.

Внутрішні резерви розширення інвестиційної діяльності пов'язані з: розвитком податкової бази для формування природоохоронних фондів, підвищенням ефективності екологічних платежів, розвитком туризму, проведенням приватизації і структурною перебудовою економіки. Значні додаткові засоби пов'язані з виконанням державних і регіональних економічних програм, які торкаються і сприяють рішенню природоохоронних проблем приморських регіонів. У той же час все більш очевидною є фінансова незабезпеченість мореохоронних заходів.

2 СТРАТЕГІЯ ВИКОРИСТАННЯ РИБОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

2.1. Загальні принципи розвитку рибного господарства

Історично первісною і найпримітивнішою формою природокористування є елементарне вилучення живих біологічних ресурсів із природних екосистем: збирання (рослини), полювання (тварини) та рибальство (риби). Зростання чисельності людства і технічно-технологічний розвиток привели до становленню високопродуктивного виробництва продуктів харчування організованого у штучних біоценозах та біотехнологічних системах. Цей процес повноцінно відбувся у галузях користування рослинним і тваринним світом. Майже вся світова продукція цих джерел харчових продуктів створюється в межах культурного господарювання (з різним ступенем окультурення). І хоча виникли і розвиваються культурні способи рибогосподарської діяльності - зариблення водойм, ставкові господарства, аква- і марикультурні господарства, провідним способом глобальної РГД досі залишається вилучення ВЖР із природних екосистем.

Зариблення природних водойм цінними видами риби може знайти аналогію у певних формах землекористування, які були створені різними культурами (соціумами) там, де поява монокультурного агроценозу, була неможливою або економічно невиправданою. Принципи організації ставкового господарства аналогічні принципам організації землеробства, особливо при монокультурі, коли ставок зариблюється одним видом риби. Аналогія із розвитком способів користування тваринними ресурсами також очевидна – це перехід від полювання до скотарства та тваринництва. Очевидним є і надзвичайне збільшення ефективності господарського використання природних ресурсів при цьому.

Продуктивність природної ізольованої водойми (аналогічній ставу), як і продуктивність наземних фітоценозів, фактично обмежена кількістю сонячної

енергії, що падає на площину водного дзеркала. Рибницький став є таким водним об'єктом, в який подається додаткова маса та енергія у вигляді кормів. По суті, внесення кормів означає використання енергії сонячного світла, яке падає на площу земної поверхні більшу від площі дзеркала водойми. Тобто, на ділянку землі, рослинна продукція якої або безпосередньо використовується для живлення риби, або йде у тваринництво, продукція або відходи якого, в свою чергу, є компонентом рибного корму. Внаслідок втрат енергії у трофічному ланцюзі (або при переробці) маса кінцевого продукту зменшується; проте, енергетична, фізіологічна (взагалі – споживча) цінність рибного корму зростає. При цьому, кліматичні умови виступають як зовнішній обмежуючий чинник, тобто такі, що здатні інтенсифікувати або пригнати продукційний процес. Таким чином, екосистеми мають вихідний рівень продуктивності, що визначається матеріальною складовою (рівнем інсоляції, кліматичними умовами, мінеральним складом води, тощо), а також структурою біоценозу та біологічними особливостями видів риби у його складі - тобто, інформаційною складовою.

Сила впливу рибогосподарської діяльності на природну еволюцію водних екосистем залежить від способу експлуатації водних екосистем, з котрих будь-який змінює її структуру. Оцінити цю силу можна за ступенем незворотності змін, що спричинені способом експлуатації. Ці способи експлуатації можна розрізнити за характером втручання у систему природних зв'язків у водних екосистемах:

а) вилову водних живих ресурсів (вилов) - змінює співвідношення чисельності популяцій різних видів водних біоресурсів, характер та інтенсивність цих змін залежить від способів та засобів лову;

б) сприяння цінному для людини виду водних біоресурсів у природній водоймі із подальшим виловом дорослих особин після нагулу (всі інші види вважаються «сорними») у будь-який спосіб: зариблення - по суті є цілеспрямованим втручанням у структуру екосистеми – штучним підвищенням чисельності певного виду риби за рахунок підвищення виживання молоді в

штучних умовах; внесення комбікормів, орієнтованих на споживання цінним видом риби; боротьба із іншими біологічними видами – хижаками-конкурентами людини, паразитами;

в) створення штучної водної екосистеми (моно-, або полікультурної) для максимізації накопичення біомаси цінного виду (видів) водних живих ресурсів і контролю чинників, що перешкоджають цьому.

Останній спосіб здійснення рибогосподарської діяльності найбільш прийнятний для внутрішніх ізольованих водойм. Зауважимо, що відкрита марикультура створює проблеми порушення екологічної рівноваги – забруднення акваторії біогенними елементами та негативний вплив на природні популяції організмів, що культивуються. Внаслідок високої щільності культурної популяції та відсутності хижаків вона стає джерелом хвороб та паразитів, що вільно розповсюджуються у природному середовищі і знижують життєздатність та якість природних популяцій. Інтенсивна марикультура доцільна в ізольованих водоймах – природних лиманах або штучно віддамбованих ділянках моря.

Рибогосподарська експлуатація водойм із застосуванням зариблення цінними видами кінець кінцем вичерпує та руйнує природно-ресурсний потенціал

водойми, катастрофічно змінює структуру біоценозу. При цьому, подальше зростання витрат приводить до зниження економічності господарства - все нижчої ефективності використання природно-ресурсного потенціалу. Щоб зменшити негативні сторони (екологічну шкоду) від такої форми рибогосподарської діяльності треба застосовувати полікультурне зариблення, яке ураховує природні властивості видів риби і зв'язки між ними, а також і іншими компонентами ВЕ. За умови збалансованості полікультури сумарна продуктивність зростає, а ефективність зариблення по кожному із видів полікультури може бути вищою ніж при монокультурному зарибленні. Підвищення рентабельності ставкового господарства підвищується при упровадженні полікультури, наприклад, ставкового вирощування раків у

полікультури з коропом та рослиноїдними рибами, що забезпечить вилов раків на рівні 2-3 ц/га без використання додаткових кормів.

Важливим моментом підвищення ефективності використання рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу є генетично-інформаційна складова аквакультури, яка реалізується за рахунок селекції та інтродукції видів ВЖР з певними біологічними особливостями. Інтродукція в аквакультуру нових видів риби та безхребетних властива для господарств більш розвиненої Західної Європи. На відміну від країн Східної Європи (що стосується й України), в аквакультурі яких експлуатується генетичний потенціал аборигенних видів риби (76,35 % загальної продукції), в розвинутих країнах Заходу основу продукції аквакультури складають інтродуковані види (82,64% загальної продукції) [33].

Характерною рисою розвитку рибогосподарської діяльності на даний час ми вважаємо необхідність збільшення питомої ваги використання природно-ресурсного потенціалу внутрішніх водойм, які використовувалися недостатньо ефективно ще за радянських часів [34]. Вилов у внутрішніх водоймах України знаходиться на рівні інших східноєвропейських країн, але не відповідає потенціалу українських водних угідь. Ефективне використання відновлюваних природних ресурсів не обов'язково означає інтенсифікацію виробництва. Можливо, в рибогосподарській діяльності також слід орієнтуватися на створення великих сільськогосподарських підприємств, які мають виробляти більшу частину конкурентоспроможної продукції, як це пропонується для сільського господарства в цілому [35], а відносно невеликі рибницькі господарства мають існувати там, де вони ефективні економічно або ж здійснюють природоохоронну діяльність, яка може бути доповнена аматорським та спортивним рибальством, або рекреаційною діяльністю. В останньому випадку такі підприємства повинні бути під контролем наукових або медично-реабілітаційних організацій та програм, за що можуть отримувати відповідні дотації. Доходи від їхньої економічної діяльності не є головною метою.

Відновлення ставкового рибництва можливе лише за умови високої ефективності використання основних фондів рибогосподарських господарств, що може бути забезпечено шляхом впровадження інноваційних технологій – в першу чергу, організаційних. Таким є включення до складу рибогосподарської сировинної бази для виробництва комбікормів, самого виробництва комбікормів із власної сировини, що потребує додаткового виділення сільськогосподарських земель із фонду земель запасу для рибогосподарських аграрних підприємств, які мають у своєму складі ставкові комплекси [36].

В умовах обмежених можливостей слід визначити оптимальну структуру інвестування у розвиток рибогосподарського комплексу, беручи за основу не тільки кількісні економічні показники (рентабельність, швидкість повернення вкладень, тощо), а й далеку перспективу комплексного розвитку регіону, що має включати екологічну та соціальну компоненти.

Відносно нова тенденція в рослинництві – біологічне землеробство, що орієнтоване на максимізацію не господарсько-цінної продукції, а ступеня використання природних зв'язків і процесів - ставить питання: чи не розумніше вже зараз планувати розвиток рибогосподарської діяльності в подібний же спосіб, та ще й у напрямку об'єднання усіх форм природокористування в єдиній господарській одиниці? У зв'язку з цим постають проблеми екологічного маркування рибної продукції. В період з 18 по 22 жовтня 2004 р. в м. Рим (Італія) проходили Технічні консультації Організації з продовольства та сільського господарства ООН (ФАО) з питань опрацювання Міжнародних інструкцій з екологічного маркування риби та рибопродуктів морського промислу. Головним завданням даних Інструкцій є розроблення схеми екологічного маркування виловленої продукції та його пропагування, управління якою відбувається за принципами відповідального рибальства. Відповідно до проекту згаданої інструкції, екологічне маркування можна трактувати як надання інформації на етикетці про рибу та рибну продукцію, про характер навколишнього середовища, з якого вона була вилучена, та його особливості.

Інтенсивна форма рибогосподарської діяльності – створення водних акваценозів фізично ізольованих від Світового Океану (штучно створених або вилучених) для інтенсивного контрольованого рибництва, мета якого – максимізація продуктивності та ефективності використання площі такої водойми та об'єму води в ньому – аналог рослинних агроценозів (поле, сад, город). Біологічно-орієнтована – спосіб максимально обережної експлуатації природних водних акваценозів, мета якого – збереження біологічного різноманіття. При цьому, можливе поєднання інтенсивної форми ведення рибогосподарської діяльності із власне біологічним землеробством в рамках єдиної господарської одиниці. Найбільший ефект може бути від використання кластерної моделі організації - кооперації виробництва традиційної продукції і послуг з виробництвами, які забезпечуватимуть рибну галузь конкурентоспроможним обладнанням, приладами, матеріалами тощо; об'єктами, оснащеними технологіями, які використовують низькопотенційне тепло для отримання на сучасній технологічній базі якісної сільськогосподарської продукції (рослинництво, тваринництво, аквакультура, біопаливо). Доцільність організації аграрно-рибогосподарських господарств, що володіють закінченим циклом виробництва і включають: землеробство і рослинницьке виробництво сировини для комбікормів, виробництво комбікормів, ставкове господарство, зберігання і переробку - приблизно може бути оцінена розрахунком за вартістю одиниці маси фізіологічно цінного білку. Собівартість білку рибної продукції в порівнянні з собівартістю білку в м'ясі яловичини нижча в 2,6 рази, свинини - в 2,4 рази, баранини і птахів - в 1,5 рази, а продуктивність праці в рибництві по цьому показнику вища в 3-4 рази. Аквакультура взагалі є найбільш ефективним видом рибогосподарської діяльності, але як і інші види культурного господарювання, потребує адекватної технології, яка базується на використанні специфічних знань. Межі варіювання показників ефективності рибницьких підприємств дуже значні – кращі господарства отримують більш ніж 2 т товарної риби з 1 га ставів, що в 3,7 рази, а у грошовому вимірі – у 4,2 рази, перевищує середні значення цих

показників по Україні [37].

Не обов'язково, щоб усі види сільського господарства мали бути фізично поєднані в одній господарській одиниці – фермі. Це можуть бути надгосподарчі об'єднання спеціалізованих ферм, кожна з яких має свій провідний напрямок. Критерієм вибору просторово-організаційної форми є економічна ефективність з урахуванням транспортних видатків. А самі надгосподарчі об'єднання можуть бути цілком віртуальними, якщо обмін між ними їхньою специфічною продукцією здійснюється через ринок, а не в рамках тих чи інших організаційно-адміністративних форм. В межах території, багатій на водні ресурси, як наприклад, гирло р. Дунай, координація діяльності таких РАП може здійснюватися як одна з функцій рибогосподарського технополісу. Зрозуміло, що така стратегічна задача має знайти відображення у створенні обґрунтованої законодавчої бази, яка має передбачити та створити умови для такої організаційної трансформації.

Кінцева мета окресленого проекту організації комплексного господарства - це сприяння психо-соціальній стабільності населення у депресивних регіонах, підвищення впевненості у майбутньому, що є головним чинником підвищення економічної та соціальної активності населення. Для координації сталого цілісного розвитку комплексного сільського господарства потрібні кооперативні структури, функція яких полягає в моніторингу, поточному і прогностичному оцінюванні, розробці рекомендацій та консультуванні по всіх питаннях - менеджменту, маркетингу, технологіям та законодавству.

2.2. Перспективи участі України у використанні рибогосподарського потенціалу Світового Океану

Стратегічне планування розвитку рибогосподарського комплексу України має урахувати глобальні зміни умов здійснення рибогосподарської діяльності. За оцінкою фахівців у XXI столітті світове рибальство, як і

рибальство окремих країн, буде розвиватися під впливом таких ведучих чинників [38]:

- коливання чисельності найбільш масових об'єктів промислу в залежності від глобальних кліматичних змін;
- використання недоосвоєних промислів масових пелагічних видів гідробіонтів (ставриди, сардини, анчоусу, крилю та ін.);
- жорстка конкуренція за сировинні ресурси і ринки збуту рибних товарів;
- прискорений розвиток аквакультури у внутрішніх природних і штучних водоймах, а особливо - фермерства у прибережній морській смузі й у виключних економічних зонах країн;
- вихід експериментальної марикультури за межі економічних зон - у відкриту частину Світового океану;
- активізація природоохоронного руху за закриття для рибальства ділянок в різних акваторіях Світового океану;
- націоналізація морських водних біоресурсів і повсюдне регулювання рибальства у відкритих районах Світового океану, введення жорсткого міжнародного контролю за промислом;
- форсоване прийняття нових міжнародних правових документів (конвенцій, кодексів, угод і т.д.), що мають обов'язковий або строго рекомендаційний характер для всіх держав, які використовують морські живі ресурси у своїх економічних зонах та у відкритих районах Світового океану.

В конкретному регіоні структура системи факторів, що впливають на біологічну продуктивність водойм і на здатність і ефективність суспільного господарства до використання рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу, може значно розрізнятися. З цієї об'єктивної позиції виникає певний оптимістичний погляд на прогнозне оцінювання розвитку рибогосподарського комплексу України в цілому і Одеської області зокрема. Він підказує стратегію планування дій в галузі – стратегічна задача державного управління полягає в створенні умов для оптимальної корекції дії локальної

системної структури глобальних чинників на території країни. В разі досягнення цієї мети і розробки адекватної стратегії розвитку, Україна отримає змогу користуватися економічними перевагами від використання власного РПП незалежно від перебігу подій згідно глобальних тенденцій, наприклад, глобального потепління. Зокрема, виконання прогностичних показників державної програми залежатиме від комплексу чинників, основними з яких є стан запасів об'єктів промислу, можливості освоєння цих запасів риболовними структурами, а зрештою – обсяги і якість реалізації державної підтримки розвитку рибогосподарської діяльності. Проте, розширення Україною рибальства в 200-мильних зонах іноземних держав з використанням інструментів міжурядових і двосторонніх угод, а також домовленостей на рівні зацікавлених фірм, на нашу думку, не має довгострокових перспектив через низку обставин, зокрема, через загальну світову тенденцію до освоєння цих ресурсів національними флотами і підвищення витрат на забезпечення введення флоту в зони іноземних держав [39].

Довгострокову перспективу Українського експедиційного флоту та екстериторіального вилову для України в цілому слід визнати негативною. При цьому, сукупність провідних чинників слід розділити на загальні і такі, що специфічні для України. До загальних чинників, дія яких буде посилюватись у майбутньому, відносяться такі:

- ріст цін на більшість видів рибних товарів - тенденція останніх 25 років, що триває;
- ріст дефіциту білкових продуктів харчування;
- ріст ступеню виснаження промислових запасів цінних видів;
- посилення регламентації квот вилову;
- зростання витрат на охорону та відтворення популяцій гідробіонтів;
- вичерпання традиційних промислових районів приведе до необхідності перебазування рибпромислового флоту у віддалені райони Світового океану, а тому збільшить виробничі витрати;
- зростання плати за право лову в зонах прибережних держав;

- встановлення додаткових обмежень на обсяги і структуру вилову;
- зростання напруженості конкуренції у відкритих водах та у 200-мильних зонах прибережних країн викличе підвищення вартості тендерів на вилов.

Акцентування розвитку української рибної галузі на екстериторіальному вилові недоцільне, тому що, за оцінкою провідних фахівців, можливості вилову будуть скорочуватись внаслідок кризового становища світового рибальства, яке потерпає від біологічної, екологічної, економічної та соціальної криз, і в цілому є дотаційним, причому обсяги дотування весь час зростають. Згідно доповіді FAO 2000 року 75 % ресурсів світового океану потерпали від надексплуатації або знаходились в стадії виснаження. Найбільш критичним є стан рибних ресурсів Північної Атлантики.

До специфічних чинників відносяться такі:

- занепад рибпромислового експедиційного флоту;
- негативні наслідки приватизації рибпромислового флоту і його берегової інфраструктури;
- дефіцит коштів для інвестування не тільки розвитку рибогосподарської діяльності, а й підтримку її сучасного рівня;
- посилення конкуренції із російським рибпромисловим флотом.

Не виключено, що незабаром Україна позбавиться можливості вилову риби біля берегів Марокко, Мавританії, Новій Зеландії (відносно непривабливі для рибальства води) внаслідок зміни напрямку активності російського риболовецького флоту Росії. Ще у 2002 р. заплановано здійснити поступове виведення значної частини (250-300 крупно- і середньотонажних суден сумарною потужністю вилову близько 1,5 млн. т) рибодобувного флоту із виключної економічної зони Російської Федерації у відкриті та конвенційні райони Світового океану внаслідок неадекватної експлуатації рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу власних вод. Україна, на наш погляд, не зможе конкурувати з Російською Федерацією - українські застарілі судна не витримують конкуренції з модернізованими російськими. До того ж, у розпорядженні російських науковців знаходяться унікальні банки

біопромислових даних СРСР за 50 та більше років по більшості продуктивних районів Світового океану.

Згідно доповіді 2003 р. міжнародної Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) перспектива лібералізації ринку, об'єктивно буде сприяти зменшенню українського промислового флоту, що в майбутньому буде економічно більш вигідним для України, як імпортера риби та рибної продукції [40].

2.3. Шляхи і напрями вирішення проблем рибного господарства

Стан і перспективи розвитку рибогосподарського комплексу країни були і є предметом численних досліджень, в яких одним із головних напрямів є пошук основних напрямів підвищення продуктивності та економічної ефективності галузі за умов ринкової економіки [41]. Український союз промисловців і підприємців (УСПП) у 2005 р. своїм рішенням визнав, що недосконалість вітчизняної законодавчої бази призвела до глибокої кризи, і закликав сформувати у складі Департаменту рибного господарства робочу групу для подолання кризових явищ у галузі.

Всі види господарської діяльності та галузі, які визначають ступінь ефективності використання рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу України - промислове рибальство і рибопромисловий флот, базова інфраструктура рибальства та рибопереробна база, аквакультури (марікультури), наукове забезпечення рибогосподарської діяльності - продовжують знаходитись під пресом ряду чинників, коріння яких йде ще в радянський період розвитку України. На даний час рівень використання рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу України вкрай низький, а основою державного планування розвитку рибної галузі залишається орієнтація на вилов у екстериторіальних водах [42]. Такий стан справ у поєднанні із

переважанням імпорту не буде сприяти економічному розвитку і вирішенню соціальних проблем.

На нашу думку, задачі стійкого розвитку України в найближче десятиріччя та у більш віддаленій перспективі скоріше відповідає принцип ефективного використання рибогосподарського потенціалу регіонів, багатих на рибогосподарські водойми. Наприклад, потенціал одних тільки природних внутрішніх водойм Одеської області (за умови розвитку рибного господарювання на цих водоймах на рівні близькому до такого в Польщі [42]) міг би забезпечити обсяг валової продукції не менший за 30 тис. т на рік, що практично дорівнює обсягу всієї української продукції ставкової риби.

У світі зі 150 млн. т виловлених риби, молюсків, ракоподібних у середньому 40 % вирощено в аквакультурах. Велику перспективу має інтенсивне рибництво, що інтегроване з іншими галузями сільського господарства (птахівництвом, свинарством і рисівництвом), при якому на малих водоймах можливі дуже високі рівні рибопродуктивності - до 30-50 т/га водного дзеркала, як, наприклад в Китаї [39]. Останнім часом інтерес до оцінювання потенціалу українського рибництва зростає.

На даному етапі, проблема забезпечення населення рибопродукцією повинна розглядатися в рамках державних програм. При цьому, для підвищення ефективності функціонування підприємств рибної галузі необхідно:

- завершити розробку національної НП-бази, що регламентує роботу рибної галузі;
- забезпечити вступ України в міжнародні рибогосподарські організації і розвивати двосторонні зв'язки в області рибальства й ведення рибогосподарської діяльності;
- на міжурядовому рівні порушити питання про погоджений з Молдавською стороною водоскиди в ріку Дністер у нерестовий період.

Суттєве підвищення обсягів вирощування ставкової риби в умовах низького рівня фінансування можна забезпечити за рахунок надання для

рибогосподарських цілей в оренду водних об'єктів місцевого та загальнодержавного значення. Проте, вирішення цього питання стримується відсутністю "Порядку надання водойм загальнодержавного значення у оренду".

До актуальних проблем, які стоять перед науковцями, відносяться:

- дослідження питань гармонічного розвитку рибогосподарських організацій різних форм власності;
- розробка обґрунтованих пропозицій по підвищенню ефективності використання виробничого потенціалу рибогосподарського комплексу;
- розробка і реалізація фінансово-економічних механізмів відновлення основних виробничих фондів - промислового флоту, холодильників, переробних підприємств.

Ще у жовтні 2001 р. на «Нараді ключових учасників харчової промисловості (у галузі м'ясо-, птахо- і рибопереробки)», яка відбулася у Національному аграрному університеті України [44], були визначені пріоритетні напрями з поліпшення стану рибопереробної галузі:

1. Підвищення рентабельності за рахунок створення сервісної служби забезпечення приватних і державних підприємств складовими елементами холодильного ланцюжка.
2. Фінансування і розвиток культурного фермерського розведення риби і морепродуктів.
3. Боротьба з "тіньовою" рибопереробкою.
4. Спрощення ветеринарного контролю за сировиною шляхом скорочення контрольованих показників.
5. Створення інформаційної системи рибопереробки на базі Інтернет.

На семінарі "Збільшення виробництва товарної риби, підвищення ефективності роботи рибогосподарських підприємств "Укррибгоспу". Проблеми та пропозиції щодо їх вирішення", який було проведено Департаментом рибного господарства на XVII Міжнародній агропромисловій виставці-ярмарку "АГРО-2005" (Київ, 14 червня 2005 р.) першочерговими були визнані такі питання:

- підвищення рибопродуктивності, ефективного використання ставкових площ;
- стан селекційної роботи та заходи щодо її покращення;
- боротьба з хворобами риб та проведення санітарно-ветеринарних заходів в рибних господарствах;
- формування майнових та земельних відносин в ставковому рибництві.

Для подолання кризових явищ необхідне застосування як дієвих адміністративно-правових важелів, так і формування ефективних соціально-економічних механізмів, що ґрунтуються на принципах сталого розвитку. Рациональна експлуатація водойм означає не тільки оптимальну організацію рибпромислової або рибницької діяльності, але й узгодження з РГД організації діяльності в інших сферах виробництва [56]. Поглиблення реформ у рибній галузі та її розвиток набагато в чому стримуються недосконалістю нормативно-правової бази і, в першу чергу, відсутністю Закону України “Про рибне господарство”.

Державна політика євроінтеграції та вступу України до Світової Організації Торгівлі (СОТ) вимагає розробки і прийняття адекватної національної екологічної політики з урахуванням рішень Йоганнесбурзького самміту зі сталого розвитку та Пан-Європейської Київської конференції “Довкілля для Європи”. Проблема полягає в тому, що існуючі стратегічні державні документи є скоріше декларативними заявами, ніж концептуальною основою для розробки національної екологічної політики. Але ще не прийнята концепція сталого розвитку України, яка має визначити національні пріоритети еколого-економічної політики.

Згідно Кодексу, прийнятому на 25-й сесії Конференції ООН 31.10.1995 “...довгострокове постійне використання рибних ресурсів - це найважливіша мета збереження та управління...” тому “...держави та субрегіональні або регіональні управляючі риболовні організації ... повинні, крім іншого, прийняти відповідні міри, засновані на найкращих наявних наукових доказах, для підтримки запасів або їх відновлення до рівня, що забезпечує максимальний

постійний видобуток, що визначається відповідними екологічними економічними факторами...”. Проте, фактичний матеріал свідчить, що ці рекомендації рибогосподарським комплексом Одеської області не виконуються і режим використання ВЖР не є оптимальним.

2.4. Розвиток аквакультури як перспективна стратегія рибогосподарського комплексу

В останні 30 років аквакультура являла собою найбільш стрімко зростаючий сектор глобального виробництва харчової продукції. Найбільш широкого розвитку цей напрям одержав в Італії, Франції, Скандинавських країнах, Японії і Китаї, де обсяг продукції марикультури обчислюється сотнями тисяч тонн в рік (Японія - ≈ 1 млн. т), а щорічний приріст продукції досягає 4 % . У 2003 р. в США частка продукції аквакультури становила близько половини загального споживання свіжих і заморожених рибних товарів [46].

Середній темп зростання глобальної продукції аквакультури в період 1990-2000 рр. становив 9,6 %, в Західній Європі в період 1988-1998 рр. цей показник становив 5,5 %. При цьому, марикультура становила 73% обсягу загальної продукції. За цей же період у Східній Європі відбулося зниження обсягу продукції аквакультури на 56%, а в Російській Федерації у період 1990-1996 обсяг продукції аквакультури знизився ще більше - з 259 735 т до 59 766 т - майже на 77 %.

Найперспективнішими напрямками морської аквакультури є: товарне рибництво в солонуватих і солоних лиманах; пасовищне рибництво в лиманах і прибережних акваторіях моря; морське рибництво в сажалках; товарне вирощування молюсків; товарне вирощування водоростей-макрофітів; відновлення природного стану прибережних морських акваторій. У прісноводній аквакультурі до найефективніших відносяться наступні форми: пасовищне

рибництво у внутрішніх водоймах; ставкове рибництво; зарибнення тепловодних водойм при електростанціях; рекультивування внутрішніх водойм.

Україна володіє значним потенціалом розвитку аквакультури, який недооцінений та нереалізований на хвилі стагнаційних процесів, що відбулися в економіці. У структурі видобутку водних біоресурсів 83% – це риба, решта ракоподібні та молюски. Понад 50% всього обсягу добутих водних біоресурсів припадає на дві області – Запорізьку та Одеську. Найменш розвинений риболовецький промисел у західних та північних областях, де відсутні відповідні природні умови в якості доступу до великих водних об’єктів (морів, великих річок, водосховищ, озер), які є у південних та центральних областях (Рис. 2.1).

В Україні частка обсягу вилову прісноводної та морської риби у 2015 р. становили 52 та 48% відповідно. Добування прісноводної риби за 2015 р скоротилося на 4,5% у порівнянні з 2014 р., та склало всього 37,3 тис. т, або менше 1 кг на одну особу в рік. Найбільша частка вилову прісноводної риби припадає на Черкаську (15,7%) та Одеську (13,2%) області (Рис. 2.2).

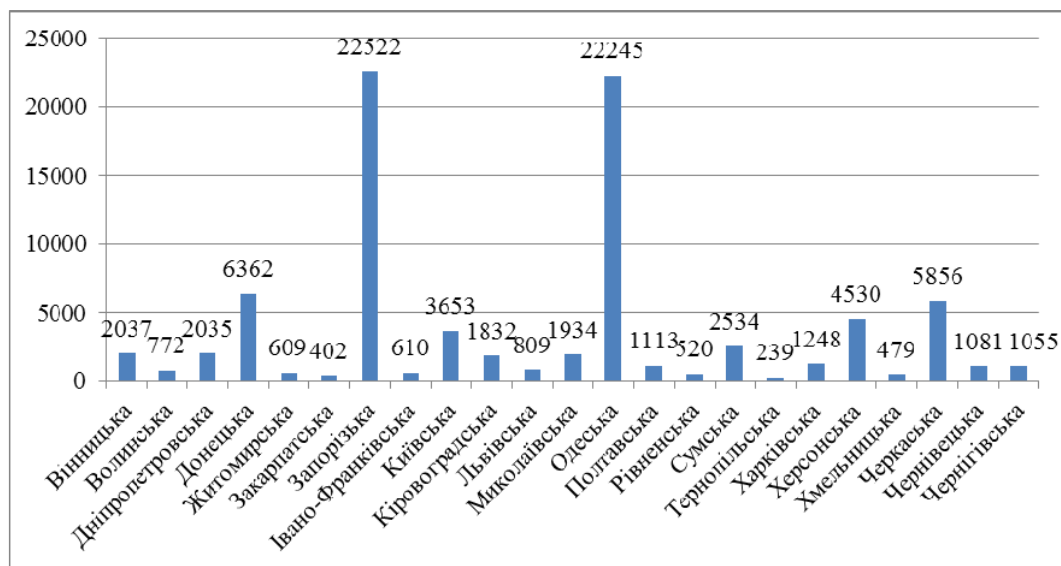

Рис. 2.1 Добування водних біоресурсів за рибогосподарськими водними об’єктами, 2015 р., т.*[47]

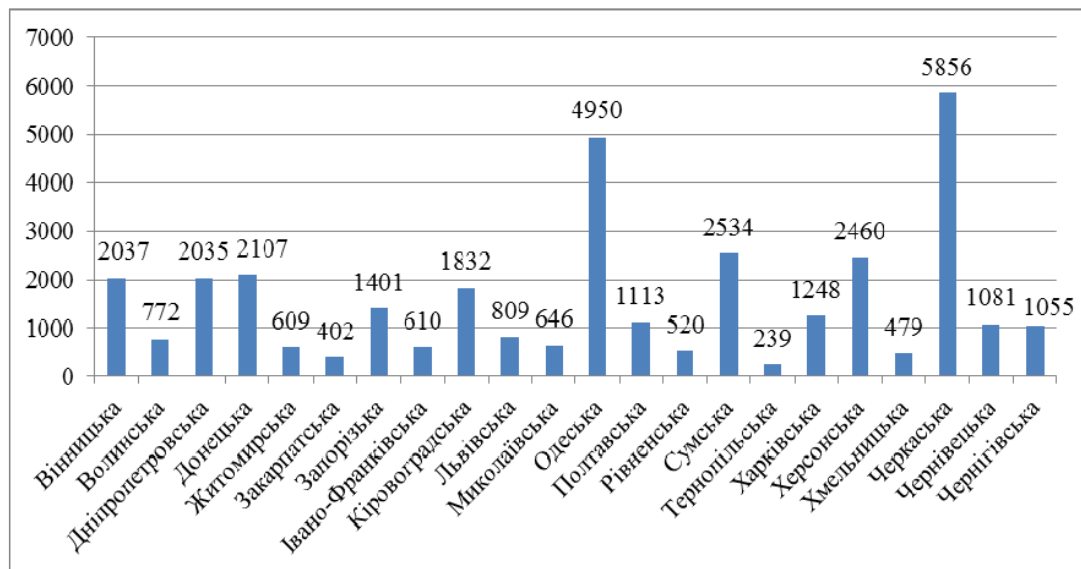

Рис. 2.2 Добування водних біоресурсів у прісноводних водоймах за областями України, 2015 р., т.*

Середня рибопродуктивність українських рибоводних підприємств (по 24 підприємствах) у період склала 30 ц/га (короп) та 20 ц/га (рослиноїдні риби). Економічність вирощування рослиноїдних видів риби в розрахунку на одиницю споживання корму достатньо висока – 2,5-3,0 кг комбікорму на 1 кг приросту маси риби.

За оцінками фахівців дослідження і розробки в галузі промислової аквакультури з урахуванням потреб місцевого рибогосподарського комплексу слід зосередити у таких напрямках:

- дослідження принципово нових методів штучного одержання молоді прісноводних і морських риб та інших гідробіонтів;
- розробляння технологій виробництва повноцінних кормів, а також методів профілактики і терапії гідробіонтів;
- розробка технологій товарного виробництва риби й інших об'єктів аквакультури на повноциклічних фермах-комплексах;
- дослідження в області селекції і генетики водних біоресурсів.

Для відновлення ставкового рибництва доцільне створення переробної бази виробництва рибних комбікормів з власної сировини безпосередньо в рибогосподарських підприємствах області.

Для підвищення ефективності рибництва корисно вивчити досвід

організації користування малими природними і штучними водоймами в Китаї, де використовуються практично всі водойми - від найменших дворових ставків площею в декілька квадратних метрів до судноплавних каналів, які розділені сітьовими перегородками на окремі ділянки. Найважливішою особливістю китайського рибництва є інтеграція з іншими галузями сільського господарства (птахівництво, особливо вирощування качок, а також свинарство і рисівництво) [39].

Дальню перспективу українського рибогосподарського комплексу ми вбачаємо у інтенсифікації розвитку полікультурного ставкового рибництва та аквакультур нерибних водних біоресурсів в організаційній формі комплексних с.-г. підприємств, які здійснюють й інші види господарювання – рослинництво, птахівництво, тваринництво. Наприклад, рибоводно-качині ставки сприяють підвищенню як природної рибопродуктивності (в середньому на 40%), так і зниженню в 1,5 рази витрат концентрованих кормів на одиницю приросту маси, що на 15—20% знижує собівартість качинового м'яса.

При організації рисо-рибоводних господарств рисові поля під водним паром, зариблюють коропом, білим амуром, товстолобиком, внаслідок чого знижується забур'яненість та зростає врожай рису. Переваги таких рибогосподарських агропромислових підприємств виявляються й у тому, що рибоводство в них є джерелом кормового білку та інших цінних поживних речовин для виготовлення комбікормів. Сировиною для виробництва комбікорму із риби є голови, нутрощі, кістки та внутрішньопорожнинний жир риби, сумарна маса яких може складати 55-65% від товарної продукції.

Реструктуризація рибного господарства Польщі, підтримувана ЄС, йде саме по шляху розвитку аквакультури, переробки і підвищення ефективності ринку. Після інтеграції в ЄС в Польщі реалізується «Секторна операційна програма «Рибальство і переробка риби» як частина «Національного плану розвитку», що використовує FIFG («Фінансовий інструмент підтримки для рибальства»), в рамках якої передбачені наступні напрями [130]: охорона і розвиток водних ресурсів; розведення і вирощування риби; прісноводне

рибальство; переробка і аграрний ринок; промоція; дії учасників торгового обороту; інноваційна діяльність. Із коштів ЄС в Польщі також фінансується програма SAPARD – допомога інвесторам в реструктуризацію переробки і поліпшення маркетингу. Підкреслимо, що підтримка розвитку океанічного рибальства цими програмами не передбачена.

Ринок рибної продукції в Україні на 60 – 70% формується на основі імпортової сировини, що негативно впливає на продовольчу безпеку. Також слід зазначити, що проблема криється в структурі споживання риби населенням країни, у якій частка прісноводних риб, що вирощуються вітчизняними господарствами не перевищує 12%, а морської не покривається повною мірою виловом риболовецьким флотом у морських економічних зонах України та інших держав, тому імпортується для задоволення внутрішнього попиту. Проблема розвитку аквакультури України є фундаментальною і криється у структурі споживання населенням риби, яка є наслідком самої культури споживання. Так, зміна культури споживання на користь прісноводних риб, які вирощуються українськими підприємствами та виловлюються у внутрішніх водоймах спроможна змінити баланс риби та рибної продукції та сприяти скороченню імпорту, абсолютна більшість якого припадає на морські види риб. Суть даної гіпотези полягає у зміні структури попиту споживачів на користь таких видів риб, як короп, амур, товстолобик, лящ, сом тощо, обсяги вирощування та вилову яких можуть бути суттєво збільшені за 3–4 роки рибогосподарськими підприємствами для забезпечення рибною продукцією населення та забезпечення продовольчої безпеки за даним важливим продуктом харчування. Традиційне формування вітчизняного ринку рибної продукції на основі імпортової сировини є відображенням споживчих звичок українських покупців, що обходиться щорічно у 290 млн. дол. США негативного торгівельного сальдо для економіки України лише за даною товарною групою.

Необхідно впроваджувати активну інформаційну політику, націлену на зміну споживчих уподобань покупців з метою зміни структури споживання риби на користь прісноводних видів, які вирощуються та виловлюються

вітчизняними рибогосподарськими підприємствами. Підвищення попиту на такі важливі у рибному промислі види риб як короп, товстолобик, білий амур, лин, лящ тощо, сприятиме активному розвитку рибництва у внутрішніх водоймах та частково скоротить обсяги імпорту. Забезпечення зростання обсягів вирощування та вилову риб повинно ґрунтуватися на впровадженні комплексної державної програми розвитку аквакультури із залученням усіх наявних водних, матеріально–технічних та сировинних ресурсів.

Для розвитку аквакультури в Україні необхідна наявність двох основних передумов. Перша – це зростаючий споживчий попит на прісноводні види риб, на вирощуванні яких в основному ґрунтується не розкритий потенціал рибного промислу у внутрішніх водоймах. Друга – реалізація комплексу заходів щодо відновлення ресурсного та виробничого потенціалу рибної галузі. Зокрема, слід відмітити доцільність створення сприятливого економічного середовища для залучення інвестицій у впровадження новітніх ресурсозберігаючих технологій інтенсивного ставового, садкового, річкового та басейнового рибництва. При цьому потрібно: прийняття державної цільової програми, для забезпечення пільгового кредитування рибогосподарських підприємств з метою оновлення матеріально–технічної бази, відновлення водних об'єктів та гідротехнічних споруд; розвиток збутової інфраструктури, спрямованої на реалізацію продукції за прямим каналом від виробника до споживача для більш вагомшого впливу підприємств на ціну реалізації, що в результаті сприятиме зниженню споживчих цін на рибу для населення.

Ключовий акцент повинен бути поставлений на сприяння розвитку саме інтенсивної, а не випасної аквакультури із забезпеченням доступу рибних господарств до відносно недорогих відходів виробництва підприємств галузей рослинництва і тваринництва, а також зернопереробної, оліє–жирової, м'ясопереробної промисловостей, шляхом формування взаємовигідних інтеграційних зв'язків між ними.

Важливою проблемою у рибній галузі України є встановлення ринкових правил гри та боротьба із незаконним виловом риби, нелегальним збутом

рибної продукції з ухилянням від сплати податків недобросовісних підприємців, які часто приховують реальні масштаби своєї господарської діяльності.

З ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РИБОГОСПОДАРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Напрями підвищення ефективності використання рибогосподарського ресурсного потенціалу Одеської області

Аналіз стану рибогосподарського Одеської області свідчить про необхідність термінового здійснення низки першочергових заходів щодо стабілізації та покращення його діяльності. Нові підходи в рішенні проблем рибогосподарського комплексу Одеської області були запропоновані ще у 2000 році на нараді "Про введення рибного лову по ліцензії на території заповідників". На нараді було визнано, що впровадження ліцензійної системи рибальства окрім суто економічних та екологічних здобутків буде мати важливі позитивні соціально-економічні наслідки.

Значне збільшення вилову цінних видів морських риб (чорноморська кефаль, піленгас, камбала-глоса) може бути досягнуте за рахунок підвищення рибопродуктивності морських лиманів. Першочерговими заходами у цьому напрямку повинні стати реконструкція каналу Чорне море - Тілігульський лиман, забезпечення відкриття рибообловних каналів на Шаболатському лимані та Тузловський групі лиманів. Обов'язковою умовою є також зариблення лиманів молоддю піленгасу та глоси.

З метою залучення іноземних інвестицій підприємствам РГК Одеської області необхідно розробити бізнес-плани з найбільш привабливих напрямів рибного господарства - переробка риби, вирощування раків, креветок, молюсків, та виробництва лікувально-профілактичних препаратів із морської сировини.

Розвиток рибогосподарського комплексу Одеської області на подальші 10 років визначиться обсягом і якістю виконання задач першого етапу,

можливостями залучення інвестицій і структурою інвестування, динамікою ринку, динамікою екологічної ситуації в Азово-Чорноморському басейні, але, перш за все, обсягом і формою участі держави у відновленні рибогосподарського комплексу. На нашу думку, державна підтримка повинна виражатися не тільки і не стільки в дотуванні розвитку, або обсягах прямих інвестицій, скільки у вдосконаленні нормативно-правової бази рибогосподарської діяльності в Україні та сприянні процесам самоорганізації цієї діяльності.

Для стабілізації і розвитку рибогосподарського комплексу Одеської області на першому етапі необхідні:

- розробка і реалізація регіональної програми розвитку рибного господарства;
- створення регіонального фонду стабілізації і розвитку рибогосподарської діяльності;
- створення асоціацій рибодобуваючих і рибопереробних підприємств;
- надання в оренду водоймищ і земель водного фонду з метою рибництва;
- пріоритетний розвиток на внутрішніх водоймищах області товарних рибних господарств;
- інтенсифікація ставкових господарств;
- значне збільшення обсягів вирощування якісного посадочного матеріалу для зарибнення внутрішніх водойм і потреб ставкових господарств;
- створення Дунайського розплідника для відтворення осетрових (севрюга, осетер);
- завершення науково-технічного обґрунтування створення на території області мережі аквагосподарств для культивування риби і безхребетних водних біоресурсів.

На перспективу розвитку рибогосподарського комплексу Одеської області істотним чином впливають природні, економічні, фінансові, технічні, соціальні, нормативно-правові чинники, невизначеність варіації, вплив яких породжує невизначеність прогнозних оцінок вилову водних живих ресурсів.

Неадекватність матеріально-технічного і науково-інформаційного забезпечення діяльності державних органів управління рибним господарством є суттєвою проблемою для виконання робіт по моніторингу і прогностичній тематиці. Різке скорочення бюджетного фінансування рибогосподарської науки, зокрема досліджень по вивченню запасів водних живих ресурсів привело до того, що такі дослідження проводяться в недостатньому обсязі. В результаті біологічне обґрунтування лімітів вилову водних біоресурсів розробляється під сильним впливом суб'єктивних експертних оцінок і має дуже низьку достовірність.

Для практичної реалізації проектів і програм, передбачених державною політикою у області розвитку рибогосподарського комплексу, потрібна розробка Закону України про рибне господарство. Окрім цього потрібне ухвалення законодавчих актів про врегулювання питань оподаткування риболовецьких, рибоводів і риболовецьких господарств. Практика міжнародної рибогосподарської діяльності свідчить про те, що на державному рівні має бути створений спеціальний орган у вигляді Державного комітету рибного господарства.

Існує необхідність концептуального і законодавчого вирішення питань про шляхи подолання регіональних і місцевих (районних) проблем рибогосподарського комплексу. Необхідність вирішення проблем управління рибним господарством на регіональному рівні привела до того, що і в регіонах теж стали вноситися пропозиції, направлені на відновлення, розвиток і вдосконалення організації роботи рибогосподарського комплексу. Але, більшість з них орієнтована не на створення цілісної, гармонійно функціонуючої господарської системи, а на усунення локальних недоліків: в області управління, рибоохорони, квотуванні, визначення єдиного господаря водойми і відновлення ним довгострокової оренди, і т.п. Так, наприклад, пропонується створити регіональний орган для вирішення проблем галузі. Подібна організація була створена ще в 1997 р., коли Мінрибпром України і Одеська облдержадміністрація ухвалили рішення про реструктуризацію

Одеської регіональної рибінспекції в басейнове управління по відтворенню, охороні і регулюванню рибальства – Одесарибвод. Але наслідки цього рішення негативно були оцінені керівниками одеських риболовецьких підприємств [50].

Визнано також за доцільне розробити регіональну програму розвитку рибного господарства і прийняти на рівні Одеської області документ про взаємодію всіх служб, що мають відношення до рибодобичі та формуванні регіонального оптового рибного ринку. Ці організуючі та інші відповідні документи підтверджують необхідність створення в рибогосподарському комплексі України другого ешелону організацій – регіонального рівня. Дослідження ситуації, що склалася в рибному господарстві України після розпаду СРСР, показують, що для підвищення її ефективності доцільно створити мережу приморських районних рибогосподарських організацій, які б відповідали сучасним вимогам ринкової економіки і враховували б конкретні місцеві природно-ресурсні умови.

Рибогосподарська діяльність на рівні адміністративно-територіальних районів є технологічним комплексом, елементами якого є: риболовецькі артілі, водна інспекція, рибницькі підприємства, рибопереробка, реалізація рибної продукції та управління, що замикає на собі всі виробничі елементи. В даний час весь цей комплекс роз'єднаний, оскільки окремі його елементи або входять до складу інших (своїх) вищестоящих спеціалізованих підрозділів, наприклад, таких, як Одесарибвод, або є самостійними підприємствами (рибоконсервні заводи) та ін.. Доцільно на цьому рівні об'єднати їх в комплекс (технологічну лінію). При цьому кожен її окремий елемент одночасно може бути структурною ланкою своєї вузькогалузевої системи. Таке об'єднання різнорідних підприємств, по суті, повинне бути подібністю концерну, в якому кожен підрозділ має свою квоту в прибутку, і кожне з яких може підвищувати цю частку шляхом вдосконалення своєї роботи. Керівним органом районного концерну може бути координаційна технологічна рада при районній раді, яка визначає шляхи розвитку кожного технологічного підрозділу і всього комплексу в цілому. Дійсно, якщо виходити з того, що водні ресурси є

комплексними, цінність яких полягає не тільки в їхньому водному або рибному значенні, але і в рекреаційному потенціалі, то раціонально використовувати і розвивати весь цей комплекс і його окремі компоненти можна тільки з єдиного координаційного центру. Такий центр має вирішувати актуальні проблеми всіх ланок технологічного комплексу регіонального рівня і здійснювати взаємодію з організаціями рибогосподарського комплексу вищих рівнів.

Здійснення заходів, що пропонуються, сприятиме відновленню, розвитку біоресурсної основи і стабільному функціонуванню регіонального рибогосподарського комплексу. Головною метою залишається забезпечення фізіологічно обґрунтованих норм споживання морепродуктів населенням України і створення умов, що забезпечують підвищення рівня життя людей, які проживають в Приморському регіоні.

Негативні тенденції розвитку рибогосподарського комплексу Приморського регіону України обумовлені не тільки відсутність державної політики і законодавства, але й наявністю міжгалузевої і міжобласної неузгодженостей у взаємодії Приморського рибогосподарського комплексу з екосистемою Азово-Чорноморського басейну. Проблема міжгалузевих відношень полягає у тому, що окремі види морегосподарської діяльності (морський транспорт, здобич морського піску, розвідка і здобич нафти і газу на шельфі і ін.), а також підприємства і організації (судоремонтні, суднобудівельні, сільськогосподарські, комунальні і т.д.), що розташовані в прибережній зоні, мають негативний вплив на якість морського середовища і тим самим погіршують умови роботи риболовецьких, рибоводних, рекреаційних підприємств, знижують ефективність морегосподарського комплексу в цілому.

Враховуючи надзвичайне значення рибогосподарського комплексу як складової національного господарського комплексу України, доцільно:

- надати винятковій (морський) економічній зоні України статусу адміністративно-територіального підрозділу, який об'єднає керівництво всіма підприємствами рибогосподарського комплексу, які входять до складу

морегосподарського комплексу, та управління їхнім соціально-економічним розвитком з єдиного спеціалізованого адміністративно-територіального центру;

- створити Міністерство морегосподарської діяльності, як галузевого органу, який враховує економіко-екологічні інтереси всіх видів діяльності, що здійснюються в рамках морегосподарського комплексу в цілому;

- прийняти ретельно пророблений Закон України «Про рибне господарство» та інші законодавчі акти, які врегулюють питання оподаткування риболовецьких та рибницьких господарств;

- створити спеціальний орган - Державний комітет рибного господарства з відповідним міжнародним статусом для участі в діяльності міжнародних і міждержавних організацій і конвенцій по рибальству.

Для вирішення вищевказаних проблем необхідні інноваційні підходи в галузі рибогосподарського менеджменту та нормативно-правового забезпечення рибогосподарської діяльності, які ураховують місцеві соціальні, економічні та екологічні особливості, тобто усі регіональні аспекти її здійснення.

3.2. Формування рибогосподарських технополісів як спосіб реалізації інноваційних моделей розвитку

Серед засобів вирішення проблем рибогосподарського комплексу слід окремо виділити однорідні групи засобів оптимізації використання рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу регіонів, що поєднують чинники схожі за своєю природою: нормативно-правові чинники, соціально-організаційні, інфраструктурні, техніко-технологічні, біологічні. Реальне підвищення ефективності використання рибогосподарського потенціалу будь-якого регіону і країни в цілому можливе лише за умов органічного поєднання усіх цих засобів та формування інноваційної моделі розвитку. Інструментом

здійснення інноваційного розвитку може слугувати технополіс. Ідея технополісу як інноваційної організаційної форми виробничої діяльності з успіхом реалізована у високотехнологічних галузях.

До загальних актуальних проблем підприємств регіонального рибогосподарського комплексу, які можуть бути вирішені в рамках рибогосподарського технополісу (РГТ) відносяться:

- дослідження питань гармонійного розвитку суб'єктів рибогосподарської діяльності різних форм власності;
- розробка обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності використання виробничого потенціалу рибного господарства;
- створення механізму відновлення основних виробничих фондів, в першу чергу - промислового флоту;
- координація зусиль у сфері раціонального використання рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу та його відновлення;
- розвиток маркетингових досліджень в наступних напрямках вивчення ринку: аналіз збуту продукції, коротко- і довгостроковий кон'юнктурні прогнози, оцінки місткості ринку, сприйняття нової продукції і її потенціалу, аналіз ціноутворення, вивчення каналів збуту продукції і продукції конкурентів, аналіз ефективності реклами;
- координація ринкових стратегій окремих підприємств;
- розробка питань нормативного регулювання рибогосподарської діяльності, раціональних способів і правил розподілу відповідальності користувачів водних біоресурсів в системі єдиного регіонального рибогосподарського комплексу.

Дійсно, аналіз загальних проблем і рішення загальних задач підприємств регіонального рибогосподарського комплексу доцільно зосередити в рамках структури, що виходить за межі одного підприємства і реалізовує загальні інтереси багатьох з них. Такі соціальні структури різного рівня вже існують: на державному рівні – це органи державного управління і різні служби, державні науково-дослідні установи різного профілю; на рівні підприємств

рибогосподарського комплексу - виробничі об'єднання, асоціації підприємств рибного господарства, комерційні об'єднання і інші. Пошук шляхів оптимального розвитку рибогосподарської діяльності відбувається і на суспільному рівні у формі добровільних суспільних рухів екологічної спрямованості. Всі ці соціальні структури розрізняються за статусом, можливостями, множиною задач та способами і засобами їхнього вирішення.

Аргументи на користь створення РГТ. Організаційний. Роздержавлення рибогосподарського комплексу призвело до різкого збільшення чисельності самостійно діючих підприємств, господарську діяльність яких важко узгодити. Згідно Наказу Фонду державного майна України і Державного комітету рибного господарства України від 18 серпня 1998 р., приватизації підлягають практично усі види підприємств комплексу та їхнього майна за виключенням водних та інших природних ресурсів, які є об'єктами права власності українського народу [48]. Цей процес має бути компенсований за рахунок процесу самоорганізації, що в першу чергу стосується виробників. Антимонопольний комітет України 18 лютого 2003 року надав дозвіл на створення Асоціації підприємств рибної галузі України, засновники якої діють на загальнодержавних ринках: рибних консервів, іншої рибопродукції та морепродуктів та регіональному ринку живої товарної риби у межах Київської області [49].

Виробничий. Рибогосподарський комплекс Одеської області включає різнобічні види господарської діяльності: промислове рибальство, аквакультуру (рибництво), рибопереробку, матеріально-технічне постачання, виробництво тари, упаковку і фасування продукції, холодильно-морозильне устаткування, управлінські і наукові установи галузі, інфраструктурні послуги, системи сертифікації і стандартизації виробничих процесів і продукції. Координуючим центром діяльності рибогосподарського комплексу може бути рибогосподарський технополіс.

Логістичний. Специфіка об'єкту господарської діяльності (відтворного ресурсу живої природи) робить привабливою ідею кластеризації підприємств

рибогосподарського комплексу - територіальної концентрації і інтеграції підприємств цього циклу в рамках спеціалізованого РГТ, розміщення якого використовує вигоди розподілу природно-ресурсного потенціалу в конкретному регіоні і прив'язане до певної водойми або групи водойм.

Ринковий. Згідно прогнозу спеціалістів Держкомстату за умов зниження обсягу рибних запасів і вилову риби на сучасному етапі розвитку рибної галузі на перший план регуляції обсягу і структури продажу риби вийдуть ринкові механізми. Досвід розвинених країн показує, що оптовий продовольчий ринок є найраціональнішою системою реалізації рибної продукції. У розвинених країнах оптовий ринок риби і рибної продукції є водночас об'єктом та інструментом державного регулювання рибогосподарської діяльності. Основні задачі вказаного ринку: реалізація риби та рибної продукції, що надходять від виробників; проведення аукціонів із продажу рибних товарів оптовим покупцям - вітчизняним і закордонним; формування партій товарів відповідно до укладених контрактів і відправлення їх покупцям; передача звітних даних у регіональний маркетинговий центр.

Фінансовий. РГТ може виявитись гнучкою формою концентрації капіталу і в цьому плані його діяльність має бути під наглядом антимонопольного законодавства. Важливим питанням є кредитування рибогосподарської діяльності. Можливо, є доцільним створення в межах технополісу і на основі кооперації самих виробників спеціального Рибного регіонального Банку. Тим більше, що такого роду діяльність на теренах Одеської області існувала в минулому у формі спеціального „Меліоративного кредиту”, який починаючи із 1896 р. видавало Головне Управління Землеустрою і Землеробства саме для проведення меліоративних робіт та укріплення берегів річок. Саме в РГТ можуть бути реалізовані механізми накопичення грошових коштів та механізми інтегрування підприємств рибної галузі з кредитно-фінансовими структурами.

Зовнішньоекономічний. Прискорення процесів самоорганізації виробників — найважливіша передумова для ефективного захисту економіки в рамках приєднання до СОТ. Саме асоціації виробників, що охоплюють велику частину

ринку відповідних товарів, можуть і повинні виступати за нормами СОТ як ініціатори антидемпінгових й інших захисних заходів щодо іноземних конкурентів. Уряд не має права сам висувати претензії до закордонних країн з приводу порушення правил СОТ. Створення асоціацій — елемент інфраструктури, що необхідна для роботи в рамках СОТ.

Управлінський. Для ефективного управління раціональним використанням водних біоресурсів і промислом, оперативного забезпечення виробничих та управлінських структур достовірною інформацією про стан середовища й об'єктів промислу необхідно створення системи моніторингу, розширення досліджень і розробок в області удосконалювання діючих і створенні нових інформаційних технологій, програмних і технічних засобах керування рибальством. Система моніторингу має забезпечити безупинний збір, обробку, аналіз, збереження і передачу даних щодо виробничої діяльності промислового флоту, а також організацій галузі, дасть змогу приймати оперативні та точні управлінські рішення.

Інформаційно-аналітичний. Актуальною задачею створення регіонального РГТ є задача оптимізації сполучення оптового ринку рибної продукції з рибопереробною галуззю і риболовними підприємствами. В основі інноваційних підходів до рішення цієї задачі в сучасній еколого-економічній ситуації на регіональному рівні лежать інформатизаційні технології. Перш за все, такі технології слід застосувати для оптимізації діяльності самого регіонального оптового рибного ринку і може стати каталізатором його діяльності. За сучасних економічних умов особливого значення набуває розвиток маркетингових досліджень у наступних напрямках вивчення ринку рибної продукції: аналіз збуту продукції, коротко- і довгостроковий кон'юнктурні прогнози, оцінки місткості ринку, сприйняття нової продукції і її потенціал, аналіз ціноутворення, вивчення каналів збуту продукції і продукції конкурентів, аналіз ефективності реклами, перспективи розвитку ринку.

Науково-технічний. Моніторинг водних біоресурсів, стану середовища їхнього існування, аналіз та прогнозування промислової ситуації в регіонах

лову доцільно об'єднати в рамках інформаційно-аналітичного центру, який узагальнює і аналізує звітні дані, розробляє рекомендації по раціональному використанню водних біоресурсів. В умовах Одеської області такий центр доцільно організувати на базі існуючих, в першу чергу, науково-дослідних і інших державних структур, що мають в своєму розпорядженні фахівців і необхідне устаткування для збору, обробки і аналізу інформації. Функціонування такого інформаційно-аналітичного центру повинне бути інтегроване в загальну інформаційну систему наукового забезпечення агропромислового виробництва Одеської області.

Інноваційний. Кардинальна перебудова регіональних рибогосподарських комплексів на основі технічних, управлінських і економічних інновацій, частина загальних для всіх (або більшості) підприємств галузі актуальних проблем рибного господарства може швидше знайти рішення в рамках спеціалізованих РГТ як особливої форми організації та концентрації інтелектуального і науково-технічного потенціалу, зусиль окремих підприємств, державного регулювання рибогосподарської діяльності в регіонах.

„Центром кристалізації” для формування РГТ є регіональний оптовий ринок рибних товарів, який доцільно формувати в діючому морському рибному порту, що вже має відповідну інфраструктуру - комплекс виробничих приміщень, допоміжних технічних служб, залізничні колії та автомобільні шляхи. Там же повинні бути організовані: розрахунково-фінансовий центр, філія банку, служби контролю за якістю, а також інші підрозділи, що забезпечують чітку і безперебійну роботу ринку. В Одеській області найбільш перспективним для організації РГТ є Іллічівський морський рибний порт.

Спеціалізована організаційна форма – РГТ є кардинально новим ефективним економічним інструментом. Ця організаційна форма поєднує в собі переваги територіальної близькості профільно споріднених підприємств, які зайняті експлуатацією рибогосподарського потенціалу, водойм рибогосподарського призначення, що цей потенціал утворюють, та віртуального матеріально-інформаційного середовища реалізації

рибогосподарського потенціалу.

3.3. Оцінка перспектив використання концесійних механізмів рибогосподарській діяльності

Економічні наслідки невизначеності прав власності і сумісного користування ресурсами є центральною проблемою для організації рибальства. Показано, що в умовах, коли економічні агенти керуються тільки приватними інтересами, суспільні блага недовиробляються і загальні ресурси використовуються на рівні інтенсивності вищому за оптимальний, використання загального ресурсу відбувається в обсязі, що перевершує оптимальний рівень. Іншим наслідком є те, що при невияткових правах власності на рибні угіддя граничний продукт праці виявляється меншим альтернативної зарплати, тобто відбувається розпилювання ренти. Концесійний механізм користування водоймами рибогосподарського призначення можна тлумачити саме як один із організаційних механізмів, що обмежує невизначеність прав власності на рибогосподарські водойми. Надання водойми в оренду вилучає такі водойми із рибних підприємств загальнодержавного рівня і закріплює за ними статус конкретного підприємства. Таким є режим спеціалізованих товарних рибних господарств (СТРГ), що зобов'язує підприємства охороняти, зариблювати водойми, проводити меліорацію (розчищати дно, викошувати зайву рослинність), встановлювати гнізда для нересту та інше, має полегшити державний контроль рибогосподарської діяльності. Таким чином забезпечується більший рівень рибопродуктивності, ніж у водоймах, на яких промисел здійснюється декількома користувачами. Там, де наявні декілька великих користувачів створюються регіональні асоціації концесійних рибогосподарських аграрних підприємств. Асоціації повинні стати ефективними посередниками в ланцюзі взаємовідношень між

рибодобувними господарствами та переробними підприємствами, державними органами влади, органами місцевого самоврядування, науковими установами, а також забезпечити виконання меліоративних робіт та зариблення водойм.

Такий спосіб організації рибного господарства, проте, має не тільки позитивні, але й негативні сторони, які загострюються за умови недосконалості або відсутності нормативно-правового регулювання. Реалізація права власності на рибогосподарські водойми в повному або навіть неповному обсязі, як свідчить досвід країн ЄС, приховує значні соціально-економічні проблеми. Головна проблема, що має бути обов'язково врегульована – це протиріччя із традиційними користувачами – місцевими рибалками та рекреаційним використанням водойм, в тому числі, для аматорського та спортивного рибальства.

Європейське законодавство розрізняє професійних рибалок та частково-зайнятих рибалок «на час», які ловлять рибу під час її пікового ходу або коли вільні від основного заняття. Такими в Україні є місцеві мешканці, які є членами рибальських товариств і ловлять рибу для власного споживання, а надлишок реалізують на стихійному ринку. Такі рибалки звичайно хоча й сплачують членські внески та приймають участь власною працею у природоохоронних, меліоративних заходах, зарибненні тощо, але не беруть квот на вилов або ліцензій. В умовах чинного порядку, який діє в Україні, надання водойми в концесію означає повне виключення можливості ловити рибу для таких частково-зайнятих рибалок, які в районах традиційного рибальства відіграють значну роль у забезпеченні споживання риби місцевим населенням.

Інша проблема – це врегулювання відносин між власниками (розпорядниками) водойм, які займаються комерційним рибальством, та «аматорами», для яких рибальство є формою рекреації. Ця проблема вирішується в європейських країнах по різному – із врахуванням місцевих традицій та умов і з різним рівнем ефективності. Наприклад, в Данії 50 % приватних водойм не доступні для рекреаційного рибальства, при тому, що

частина з них взагалі ніким не обловлюється. В Польщі для комерційного рибальства використовується 80% водного дзеркала країни незалежно від форми власності на водні об'єкти. У Фінляндії рекреаційне рибальство зосереджене на приватних водоймах, а комерційне – на водоймах, які знаходяться у державній власності, при цьому, прибутковість рекреаційного використання водойм вища від рибогосподарського. В Німеччині для комерційного лову доступні в середньому 50-60 % водойм, хоча цей показник варіює по землях, бо порядок користування вирішується місцевим законодавством. При цьому, за статистичними даними, вилов «аматорів» у 4,6 разів більше вилову професіоналів. При загальній продукції внутрішніх водойм разом з аквакультурою у 46 996 т «аматори» вловили 27,2 % загальної продукції. Важливо те, що засоби і способи лову застосовувані „аматорами” є екологічно більш безпечними, чим ті, якими користуються професійні рибалки.

В Одеській області також виникають гострі протиріччя між режимом СТРГ і традиційними користувачами, аматорським і рекреаційним рибальством. Режим СТРГ виявив свою недосконалість і загострив протиріччя між асоціацією рибодобувних і переробних підприємств і традиційними користувачами на великих водоймах Одеської області (Ялпуг-Кугурлуй). У зв'язку з переводом господарства «Восход» на режим спеціального на всій акваторії Дофінівського лиману заборонено всяке аматорське і спортивне рибальство та здобування будь-яких ВЖР. Безумовно позитивним є те, що це фермерське господарство за свій рахунок виконує рибоводно-меліоративні та гідротехнічні роботи, включаючи відновлення сполучення лиману з морем, проте, ураховуючи наближеність Дофінівського лиману до Одеського мегаполісу, можливо, краще було б впровадити на цій водоймі режими саме рекреаційного користування для рибалок-аматорів.

Можливо, що плата за спортивний та рекреаційний лов за умови правильної організації могла б істотно збільшити прибутки господарства, як це має місце в інших країнах. Рекреаційне рибальство займає відчутну частку в економіці європейських країн не стільки як джерело риби, а як промотор витрат

«аматорів», що пов'язаних із ним. Так, у Великій Британії сумарні витрати «аматорів» на рекреаційне рибальство становили у 2014 р. близько 3 млрд. англійських фунтів, а в Німеччині загальний оборот рекреаційного рибальства у 2015 р. склав 2,4 млрд. євро [193]. Цікаво, що витрати «аматорів» Великої Британії розподілялися наступним чином: ліцензія на вилов – 2%, клубні внески – 4%, дозвіл на доступ до водойми – 4% від суми всіх річних витрат на рибальство. Тобто, рівень цих витрат не може бути перешкодою для здійснення аматорської рибної ловлі.

Вирішення проблем концесійної форми організації рибогосподарської діяльності в Україні стримується відсутністю нормативно-правового акту про "Порядок надання водойм загальнодержавного значення у оренду", який знаходиться на затвердженні у Кабінеті Міністрів України. Зараз практично усі водойми місцевого значення на території Одеської області надано у оренду з порушенням чинного законодавства.

3.4. Можливості використання кластерного підходу у рибогосподарській діяльності

Рибне господарство України є неподільним рибогосподарським комплексом і специфічною галуззю, яка включає в себе вилов риби та її переробку, відтворення й охорону рибних запасів, наукове та кадрове забезпечення. Важливість збереження рибної галузі як цілісного сектору економіки впливає на потреби забезпечення населення продовольством.

Як показує досвід високорозвинених країн, міжнародну конкурентоспроможність і стабільне економічне зростання, в першу чергу, визначають фактори, що стимулюють поширення нових технологій. Ця взаємодія між наукою, освітою, фінансуванням, стратегією уряду, а також формування мереж взаємозв'язків між фірмами, поряд з гнучкою спеціалізацією

виробництва. У таких умовах інноваційна кластерна система може стати провідником вищевказаного взаємодії, і виступити основою підвищення регіональної конкурентоспроможності в умовах глобалізаційних процесів.

Поняття кластер прийшло з математики, і означає групу об'єктів з близькими властивостями. Тим часом передумови для розуміння цієї категорії, як особливого явища в економіці почали формуватися в 19 столітті ідеями Альфреда Маршалла про "локалізованої промисловості" -концентрації спеціалізованих галузей в окремих місцевостях. Французькі вчені І. Толенадо і Д. Сольє використовували термін "фільєри" (більш вузька інтерпретація поняття "кластери") для опису груп технологічних секторів [51]. Шведський вчений Є. Дахмен, розглядав "блоки розвитку", підкреслюючи важливість зв'язку між здатністю одного сектора розвиватися і забезпечувати при цьому прогрес в іншому [52].

Узагальнюючи наявний теоретичний матеріал з кластерної теорії, виділяємо наступні визначення кластерів [53]:

1. Поняття "кластер" розглядається як регіонально обмежені форми економічної активності всередині споріднених секторів, зазвичай прив'язані до тих чи інших науковим установам і тісно взаємодіють один з одним для посилення колективної конкурентоспроможності.

2. Поняття "кластер" визначається як вертикальні виробничі мережі, які формуються навколо головних фірм і пов'язані через взаємини покупець-постачальник, постачальник-покупець, загальні канали закупівель або розподілу.

Поняття "кластер" трактується як галузі промисловості, визначені на високому рівні агрегації (наприклад, "металургійний кластер"), сукупності секторів на ще більш високому рівні агрегації (наприклад, "агропромисловий кластер"), об'єднання регіонів зі схожим соціально-економічним становищем [54].

Інноваційний кластер - це об'єднання різних організацій (промислових компаній, дослідницьких центрів, наукових установ, органів державного

управління, профспілок, громадських організацій тощо), яке дозволяє використовувати переваги двох способів координації економічної системи - внутрішньофірмової ієрархії та ринкового механізму - для більш швидкого і ефективного розподілу нових знань, наукових відкриттів і винаходів.

Деякі автори розглядають інноваційний кластер в якості підсистеми регіональної системи. У такому випадку він виступає, як сукупність:

- Елементів, що мають свою внутрішню структуру ("наука", "освіта", "організації інфраструктури", "великі підприємства", "малий і середній бізнес");
- Взаємозв'язків між елементами, що виражаються в людських, інформаційних, фінансових, матеріальних та інших потоках;
- Зв'язків самого кластера з регіональною інноваційною системою.

Взаємодія інноваційних кластерів з регіональною системою на сьогоднішній день є досить ефективним, тому що в умовах глобалізації спостерігається тенденція посилення ролі окремих регіонів, які в результаті наявності потужної ресурсної бази і добре скоординованої системи управління локальною економікою представляють свої країни на міжнародному рівні.

Тим часом розширення сфери впливу транснаціональних корпорацій і глобальних монополій, неухильне прогрес у розвитку інформаційних технологій та засобів зв'язку, а також інтернаціоналізація науки обумовлюють тенденцію до розширення міжнародного співробітництва у сфері НДДКР. І як наслідок трансформацій в глобальній економічній системі-поява транснаціональних інноваційних кластерів.

Пропонуємо таку дефініцію даного поняття. Транснаціональний інноваційний кластер - це інтегроване об'єднання, в основі якого лежить система економічних відносин між взаємопов'язаними підприємствами споріднених галузей декількох країн з приводу обміну інформацією, а також розробки, виробництва і розповсюдження наукових знань, нових винаходів, технологій і відкриттів.

Зближення України зі світовим ринком виявив низьку конкурентоспроможність вітчизняної наукомісткої продукції порівняно із

закордонними аналогами, що зумовило наплив імпортої інтервенції і, як наслідок, посилило спад вітчизняного виробництва, послабило інноваційну активність підприємств, загостило проблему "витоку мізків". Разом з тим науково-технічний потенціал нашої країни досить значний, а інтерес закордонних підприємців до науково-технічних розробкам вітчизняних фахівців залишається на досить високому рівні.

У період становлення ринкових відносин, скорочення масштабів фінансування науково-дослідницьких робіт, розпаду сформованих між підприємствами СРСР науково-технічних, фінансово-економічних, виробничих та інших зв'язків міжнародне співробітництво загалом і формування транснаціональних інноваційних кластерів зокрема стає життєво важливим для збереження та примноження наукового потенціалу України.

Нестабільна економічна ситуація в Україні, а також світовий досвід дозволяє зробити висновок про доцільність ефективного державного регулювання, яке виявляється дієвим інструментом акумулювання та витрачання коштів для побудови ринкової інфраструктури, орієнтованої на використання конкурентних переваг країни. У найближчі роки держава повинна відігравати ключову роль у формуванні в Україні транснаціональних інноваційних кластерів, у залученні зарубіжних наукомістких промислових фірм і наукових лабораторій, що здійснюють науково-дослідницькі роботи. Крім того, воно має створювати сприятливі умови і всіляко сприяти у просуванні на світові ринки результатів вітчизняної науково-технічної діяльності.

Ємність рибного ринку України, по оцінкам експертів, досягає 1- 1,5 млрд. доларів США. Розрахунки показують, що, виходячи з чисельності населення України на 1.01.2018 р. та раціональної норми споживання риби 20 кг/людину, річна потреба населення у рибі та морепродуктах складає 850 тис. т. Деякі експерти округляють цю величину до 1 млн. т, що можна вважати коректним на фоні стабільного подорожчання м'яса та прагнення українців до здорового образу життя.

Україна не забезпечує потреби в рибі та рибопродуктах власними силами. Загальна структура наповнення внутрішнього ринку риби виглядає наступним чином: біля 37-40% - власний вилов; 58-60% - імпорту; 5-10% - інші варіанти. Деякі експерти вважають долю імпорту 80-90%. Статистика з різних джерел та за різні роки відрізняється, але як тенденцію останніх років можна вважати факт, що обсяги української риби незначно коливаються, в той час, коли обсяги імпорту стабільно зростають. Сьогодні за рахунок власного вилову Україна може забезпечити своє населення тільки на 200-300 тис. т на рік. Потенціал ринку залишається на рівні 600 тис. т риби та 35,5 тис. т морепродуктів, що пояснює інтерес імпортерів до українського ринку.

В державну програму розвитку рибного господарства закладена раціональна ідея стосовно того, що Україна здатна довести свій океанічний, морської та прісноводний вилов до 750 тис. т, а лише залишкову потребу віддати імпортерам. Це сприяло б тому, що імпортери повинні були б переорієнтуватися на морські делікатеси та екзотичну рибу. Аналіз сучасного імпорту свідчить, що ввозиться серед іншого, риба, яку традиційно виловлювали українські рибак.

Стратегічним напрямом у рибному господарстві є охорона, відтворення та раціональне використання рибних запасів у водоймах природного походження і впровадження новітніх ресурсо- та енергозберігаючих технологій виробництва риби у ставах та водосховищах різного походження і цільового призначення.

Державою розроблена програма розвитку рибного господарства до 2030р., яка спрямована на реалізацію державної політики щодо сприяння розвитку рибного господарства області, зміцнення її виробничого і науково-технічного потенціалу, координацію діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій з метою розв'язання найважливіших проблем функціонування рибогосподарського комплексу області, створення сприятливих умов для стабілізації та нарощування обсягів вилову та виробництва рибної продукції, підвищення ефективності

використання рибних запасів, вжиття заходів щодо їх відтворення та охорони [55].

Основною метою даної Програми є створення умов для розвитку рибного господарства, забезпечення населення області рибою та морепродуктами власного виробництва з поступовим наближенням до рівня фізіологічно обґрунтованих норм їх споживання у розрахунку на душу населення.

Основними завданнями є:

- інтенсифікація товарного рибництва на основі застосування якісного селекційного матеріалу, розвитку аквакультури та нарощування обсягів відтворення риби та інших водних живих ресурсів за рахунок забезпечення якісного рибопосадкового матеріалу (короп, рослиноїдні види риб);
- відтворення та охорона рибних та інших живих ресурсів;
- будівництво державного нерестово-вищувального комплексу;
- сприяння розвитку рибогосподарської галузі з метою збільшення зайнятості населення та поповнення доходів бюджету всіх рівнів.

В Одеській та Миколаївській областях сьогодні існують наступні варіанти у розв'язанні проблеми в рибогосподарському комплексі. Можливі три варіанта розв'язання проблеми, що передбачають:

Перший - повну або часткову відмову від централізованого управління галуззю рибного господарства Миколаївської та Одеської областей на довгостроковий період і перевід її на суто комерційну основу в умовах ринкової економіки.

Прийняття такого шляху розвитку на прикладі даних областей рибного господарства області передбачатиме невтручання у процеси функціонування рибогосподарського комплексу, але вимагатиме:

1. Упорядкування облдержадміністрацією, райдержадміністраціями та іншими органами місцевого самоврядування області процедури надання водойм у оренду комерційним рибогосподарським підприємствам.
2. Створення привабливого інвестиційного клімату для потенційних

інвесторів галузі рибного господарства.

3. Сприяння процесам переводу частини рибпромислових підприємств області на вирощування товарної рибної продукції (світова тенденція) в умовах континентальної аквакультури та марикультури.

4. Посилення контролю за виконанням рибогосподарськими підприємствами умов оренди земель водного фонду, екологічним станом водойм та раціональним використанням їх природних можливостей.

5. Опрацювання механізму вилучення водних об'єктів у користувачів, які використовують їх не за цільовим призначенням, або їх ефективність не відповідає природним можливостям цих водойм.

6. Введення у структуру головного управління агропромислового розвитку облдержадміністрації спеціального підрозділу рибогосподарського напрямку.

7. Визначення гранично-допустимих обсягів забору води з придонних водойм та обсягів днопоглиблювальних робіт в Дніпровсько-Бузький лиман естуарній системі для забезпечення збереження придонних екосистем до самовідновлення.

8. Посилення контролю за водокористувачами та проведенням гідротехнічних робіт,

9. Створення системи контролю за станом придонних водойм у Миколаївській області, що буде базуватися на дослідженнях наукових організацій відповідного напрямку [56].

Незважаючи на здійснення комплексу оперативно-профілактичних заходів з боку Управління МВС України в Одеській області та рейдів на продовольчі ринки інспекторів управління «Одесадержрибоохорона» протизаконна торгівля осетровими та іншими видами риб, та морепродуктами прийняла масовий характер, а заходи щодо її припинення збоку усіх контролюючих державних служб неадекватні масштабам проблеми. Щорічно, навіть у період заборони на промисел, на ринках здійснюється торгівля річковими раками, обсяги якої приблизно у 50 разів перевищують офіційні дані

їх вилову. Аналогічна ситуація склалася з торгівлею морепродуктами креветками та мідіями [57].

Таким чином, задачам сталого розвитку Одеської області відповідає принцип опори на природно-ресурсний потенціал регіону.

При певних, спеціально розроблених та впроваджених правових, організаційних, економіко-екологічних умовах потенціал тільки природних внутрішніх водойм Одеської області здатен забезпечувати обсяг валової продукції близько 30 тис. т на рік.

При умовах налагодження внутрішнього вилову у необхідних обсягах, ще більше загострюється проблема її реалізації та переробки. Відсутність відповідної ринкової збутової інфраструктури – це загально національна та регіональна проблема, яка продукує цілу низку похідних проблем. Вихід потребує організаційних, правових, підприємницьких управлінських рішень, що, до підсумку, потребує зовсім інших підходів стосовно архітектури управління галуззю.

Другий – крім часткової відмови від централізованого управління галуззю рибного господарства Миколаївської та Одеської областей на період до 2017 р. і переведенням її на комерційну основу в умовах ринкової економіки, а також використання компенсаційних коштів за нанесення збитків рибному господарству області від будівництва Ташликської ГАЕС (47,6 млн, грн), спрямованих на будівництво спеціального рибовідтворювального заводу.

Після будівництва заводу, управління капітального будівництва Миколаївської облдержадміністрації повинно передати його в управління Державного агентства рибного господарства Україна, яке створить з цього підприємства бюджетну установу з обмеженим фінансуванням за своєю виробничою програмою, яка, згідно свого особливого статусу, не погоджуватиметься з потребами області, а працюватиме виключно в загальнодержавних схемах роботи галузі рибного господарства. При цьому виробничі потужності заводу Миколаївська область навіть теоретично не зможе використати на свою користь, хоча збитки реально нанесені рибному

господарству її області вже в ніякому разі і ніколи не можуть компенсуватися будь якими організаційними і виробничими заходами з боку обласної влади і комерційних рибогосподарських підприємств.

Тому цей шлях для розвитку рибного господарства області не має особливих переваг і перспектив, навіть у тому разі, коли рибовідтворювальний завод частково спрямовуватиме свої виробничі програми на деякі регіональні потреби, не вирішуючи при цьому основні, стратегічні завдання щодо стрімкого нарощування рибогосподарського потенціалу Миколаївської області.

Третій – усі заходи перших шляхів, але за умов передачі рибовідтворювального заводу після завершення його будівництва не Державному агентству рибного господарства України, а спеціально створеному при Миколаївській та Одеській облдержадміністрації комунальному рибному господарству. Переваги третього шляху розвитку рибного господарства області полягатимуть у можливості управління усіма технологічними процесами відродження галузі і виконання зобов'язань щодо забезпечення продовольчої безпеки держави.

Комунальне рибне господарство в такій схемі виступатиме, як технологічне керуюче підприємство, яке вирощуватиме зарибок усіх видів риб (в тому числі аборигенних видів риб для відновлення рибогосподарського потенціалу водойм області) і розподілятиме його по рибогосподарських підприємствах на договірних засадах, отримуючи наприкінці вегетативного сезону товарну рибу, для покриття своїх витрат на утримання підприємства та отримання відповідного планового прибутку.

Недоліки третього шляху полягатимуть у необхідності створення і постійної адміністративної підтримки та контролю діяльності спеціального комунального рибного господарства. Перший варіант є оптимальним на даний час для впровадження на території Миколаївської та Одеської областей.

Існує програма, розв'язання якої потребує найкоротшого часу – це програма екологічного стану Тилигульського лиману. Територія лиману висохла на 29 км, відбулися різкі зміни у цьому водоймі – зменшились рибні

ресурси. Тому потрібно розробити Державну програму для збереження біологічного різноманіття, поліпшення екологічного стану природних водойм, раціонального використання наявного водного фонду.

Основними напрямками розвитку рибного господарства області є:

- збереження існуючих обсягів виробництва риби та інших водних живих ресурсів та поступове збільшення частки штучно вирощеної товарної рибопродукції в Чорному морі та внутрішніх водоймах;
- забезпечення якісного відтворення риби та інших водних живих ресурсів;
- забезпечення ефективного використання рибогосподарських водних об'єктів;
- інтенсифікація товарного виробництва.

Одеська та Миколаївська області мають потужну базу для інтенсивного розвитку рибництва. Це значний фонд природних внутрішніх водойм, зокрема понад 185 тис. гектарів лиманів, озер і водосховищ, рибопродукти виїсть яких може бути підвищена за рахунок штучного вирощеного рибопосадкового матеріалу промислових видів риби та інших водних живих ресурсів.

Для збільшення обсягів вирощування товарної риби та інших водних живих ресурсів повинні здійснювати слідуючі заходи:

- проведення підготовчої роботи по створенню племінного риборозплідника;
- вирощування якісного рибопосадкового матеріалу цінних видів риб у технологічно обґрунтованих обсягах;
- застосування інтенсивних технологій вирощування риби з використанням збалансованих повноцінних комбікормів;
- збільшення періоду реалізації живої риби протягом року та розвитку оптової торгівлі.

Обсяги вирощування і вилову товарної риби в ставкових, лиманних, басейнових і садкових господарствах плануються у 2017 році збільшитися до 5000 тонн.

Економічну перевагу новий продукт складених з переробки рибних відходів його обладнання: - низькі інвестиційні витрати низькі загальні витрати переробки сировини. Складають приблизно 30%-38% порівняно з уже відомим обладнанням. Установка переробляє відходи безпосередньо з цеху переробки або доставлені від переробника. Шляхом проведення численних випробувань було встановлено, що з переробки свіжих рибних відходів, особливо в літній період, найбільш важливо скоротити до мінімуму час від поступлення відходів до їх переробки установкою, що підвищує якість продукту, тому що повністю виключає контамінування чутливих органічних залишків за зовнішнього впливу - спеки, мух і починається через 20 годин (час залежить температура зберігання відходів) розкладання субстанції.

Дана пряма переробка дозволяє повністю вирішити проблему з риб'ячими відходами, оскільки на переробку йде 100 % всіх відходів.

Інвестиційні витрати порівняно з іншими установками складають приблизно 30-38% (порівнюючи ціну установки обладнання), а виробничі витрати - 30% (для обслуговування необхідний тільки 1 людина замість 2-3 для іншого обладнання).

Сьогодні дуже затребувано екологічно чисті технології переробки відходів - коли в процесі переробки відсутні побічні продукти, як, наприклад, бульйон при виробництві рибного борошна, якою утилізувати в каналізацію.

Також необхідно зауважити, що при переробці рибних відходів на рибну муку на традиційних рибомучних установках на виробництві буде присутній різкий запах від витяжки та кухонні плити гарячого повітря з сушарки.

У цій технології запах зменшений у декілька разів і це дозволяє використовувати дану установку на самому рибопереробних підприємств, виключивши з витрат витрати на перевезення відходів для переробки в інше місце.

Якість продукції (протеїнової суміші) дає хороші результати як при відгодівлі свиней і бройлерів на м'ясо, так і при використанні в якості кормової добавки для курей-несучок.

Важливим буде той факт, що використовуючи для переробки 1 т риби відхід 1 т зернових висівок (шроту соняшника, соєвого шроту) на виході отримуєте близько 1 т 200 кг сухої рибної протеїнової суміші (вологістю 10% - 14%). Арифметика проста: 1 т висівок має близько 14%-16% вологості, тому після переробки з Рибне відходами вага висівок не зменшується. А ось рибні відходи з вологістю від 65% до 85% після теплової обробки втрачають велику частину води (вона випаровується) і з 1 т рибних відходів отримуєте близько 200 кг сухої рибного борошна вологістю 10%-12%, але ця мука буде перемішана в 1 т висівок. У цій борошні, яка перемішана з висівками, будуть збережені всі білки і риб'ячий жир, який позитивно впливатиме на ріст тварин і птиці.

При виробництві чистої рибного борошна за традиційною технологією рибоборошняних установок з 1 т рибних відходів Ви отримаєте від 160 кг до 200 кг рибного борошна, але ця мука вже втратить близько 20% водорозчинних білків і більшу частину риб'ячого жиру, які в процесі виробництва просто підуть з бульйоном в каналізацію.

Великий дефіцит рибного борошна спровокував багато фальсифікацій рибного борошна, коли не чистий на руку компанії з метою продажу за високою ціною високо протеїнової рибної борошно штучним шляхом підвищують показники протеїнів, продаючи борошно за ціною, що відповідає ціні борошна з такими показниками протеїнів. Але бажаного зростання і збільшення несучості курей-несучок не відбувається. І навпаки, використовуючи в якості кормової добавки рибну протеїнову суміш за ціною в два рази нижче, ніж ціна чистої рибного борошна, отримують хороший результат, як на відгодівлі, так і на збільшенні кількості яєць.

Економіка реалізації рибної протеїнової суміші дає хорошу рентабельність виробництва, оскільки близько 830 кг цієї суміші - це зернові висівки, і близько 170 кг - це сухе рибне борошно. Ціна зернових висівок в десять разів нижче ціни рибної протеїнової суміші.

Оскільки немає витрат на виробництво пари, яке обов'язково має бути

при технології виробництва чистої рибного борошна, рентабельність виробництва рибної протеїнової суміші набагато вище рибного борошна.

Але поки ще дуже мало керівників, які здатні рахувати гроші, які вони зароблять на такому виробництві і одночасно вирішати проблему з утилізацією рибних відходів найбільш екологічним способом.

Враховуючи, що технологія виробництва рибної протеїнової суміші на даній установці дає можливість на добу переробити близько 1 т рибних відходів, а один робітник може обслужити до 3 установок одночасно, є можливість проектувати розміщення декількох установок в один комплекс для зручності обслуговування робітниками і збільшення продуктивності.

Суміш має в складі як тваринний, так і рослинний білок, ніяких хімічних замінників білка в складі немає. А це, в першу чергу, здоров'я птиці та тварин, яким буде згодовуватися дана суміш .

Процесі переробки екологічно чистий: відсутні відходи, шкідливі викиди, неприємний запах. Завдяки кратко строковому впливу високої температури в продукті зберігаються білки, вітаміни ну і риб'ячий жир, цінність якого в кормі дуже висока.

При годуванні бройлерів одержуваної кормовою добавкою близько 5% традиційного раціону підвищується:

- Середньодобовий приріст ваги (свині , бройлери від 15%);
 - Несучість курей (на 20% - 30%);
 - Збереження поголів'я, завдяки підвищенню стійкості організму до інфекційних захворювань;
 - Економія коштів на кормі для бройлерів, свиней, гусей, качок;
 - Рентабельність відгодівлі;
 - Високу плодючість свиноматок;
- знижується:
- Витрата корму на 1 ЦТ приросту ваги;
 - Термін вирощування птиці до забою;
 - Покращується товарний вид птиці;

– Витрати на корм.

Отримана суміш включає в себе вітамінно-мінеральний комплекс, амінокислоти, риб'ячий жир. Завдяки приємному запаху (специфічний риб'ячий), поліпшується поїдання корму тваринами .

Переваги технології та продукту:

1. У продукті повністю використані всі поживні речовини риби (Жир, білок, біогенні мінеральні елементи, вітаміни). Повна утилізація білка, в тому числі найбільш біологічно важливих водорозчинних фракцій, створює високу кормову цінність продукту. Необхідно відзначити, що при пресовому або центрофужному способі губляться саме ці білки.

2. У технології значно знижена жорсткість теплової обробки, тому що немає розпарювання рибного сировини і скорочення тривалості сушіння за рахунок поліпшення (більшої сипучості) консистенції суміші в порівнянні з шлаком (жорсткість теплової обробки - це твір температури на тривалість процесу). Чим вище жорсткість теплової обробки, тим більше утворюється підстав Шиффа (хімічна сполука речовин білкової природи і жиру) які практично не засвоюються в організмі і тварини і людини.

3. Можливість переробки жирного сировини (шкурки оселедця , хамса , кілька), що неможливо на звичайних РМУ.

4. Отримання продукту з низькою жирністю.

5. Екологічність технології. Немає підпресових бульйонів та інших рідких відходів. Відсутність запаху при виробництві, завдяки чому установка може працювати навіть на підприємстві, яке знаходиться в населеному пункті.

6. Отримання продукту з невеликою собівартістю, що дає можливість виробнику отримувати прибуток, не меншу ніж при реалізації рибної кормової муки.

7. Для виробництва необхідна тільки електрична енергія .

8. Простота конструкції і застосування якісних комплектуючих гарантують довгу і надійну роботу установки.

9.Вартість установки дозволяє окупити її за короткий термін.

Відповідно до Положення про Державний комітет рибного господарства України (ухвалено Постановою Кабінету Міністрів України від 24 січня 2007р. №42), Державний комітет рибного господарства України (Держкомрибгосп) до останнього часу був центральним органом виконавчої влади, діяльність якого була спрямована і координувалася Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики. правонаступником Держкомрибгоспа є Державне Агентство рибного господарства України (далі - ДАРГ). В умовах відсутності Положення про ДАРГ не зрозуміло, які складові державного менеджменту в галузі будуть збережені, а які - привнесуть управлінські інновації.

У відповідності з Програмою реформування державного управління та державної служби на 2011-2015 роки, ДАРГ належить до третього рівня системи центральних органів виконавчої влади. Контроль за діяльністю ДАРГ залишився у Міністерства АПК. У загальному вигляді до функції ДАРГ відноситься управління державним майном та надання бюджетних послуг населенню і юридичним особам [58].

Відтворення популяцій представників аборигенної іхтіофауни забезпечить збільшення обсягів промислових уловів в Чорному морі та внутрішніх водоймах Миколаївської та Одеської областей. Для збереження біологічного різноманіття, поліпшення екологічного стану природних водойм, раціонального використання наявного водного фонду, наросування запасів, покращення видового складу риб та інших водних живих ресурсів і збільшення їх вилову на природній кормовій базі передбачається:

- вирощування на функціонуючих потужностях рибогосподарських підприємств молоді промислових видів риб та зариблення нею природних внутрішніх водойм;
- будівництво рибовідтворювального комплексу для вирощування молоді аборигенних та рослинорідних видів риб;
- проведення рибоводно-меліоративних робіт на лиманах, озерах і річках для поліпшення стану нерестовищ і місць нагулу молоді аборигенних видів риб;

- збільшення обсягів зариблення природних водойм аборигенними видами риб: судаком, сомом, щукою, лящем та іншими;

- біологічна меліорація водосховищ і водойм шляхом зариблення білим амуром та товстолобиками з розширенням їх розплідників на базі існуючих рибницьких господарств.

Отже, головним чинником шляху відтворення рибного господарства в Одеській та Миколаївській областях стане можливість побудови єдиного технологічного ланцюга між усіма роздробленими рибогосподарськими підприємствами.

ВИСНОВКИ

Рибогосподарський природно-ресурсний потенціал України ґрунтується на сукупності водних ресурсів: озера, річки, моря з лиманами та естуаріями, водосховища, ставки, а також окремі технологічні водойми. З них до множини рибогосподарських водних об'єктів належать 16 лиманів, 2085 річок та 1659 озер.

Потенціал розвитку як промислового рибальства так і рибництва в Україні значний, але не використовується в повній мірі. Можливий обсяг надходження риби на ринок України становить майже 1500-1700 тис. т, що відповідає рівню подушового споживання рибної продукції - 32-36 кг/людину на рік.

У рибної промисловості України немає реальних джерел відтворення основного капіталу. Коефіцієнт інвестування як відношення власних джерел до довгострокових кредитів зменшився в галузі в порівнянні з 1990 р. в чотири рази. Відсутність реальних надходжень коштів на підприємствах рибогосподарського комплексу та зниження їх платоспроможності при високих річних процентних ставках на банківський кредит привели до різкого спаду виробництва, порушили збалансоване співвідношення у використуванні основних і оборотних коштів, прискорили руйнування україн зношеної, матеріально-технічної бази підприємств рибного господарства, що й обумовлює поступове витіснення вітчизняних виробників з внутрішнього і зовнішнього ринку рибопродукції.

Рибогосподарський комплекс України в період трансформації суспільства і перебудови економіки зазнав значних втрат, а його проблематика, що визначається еколого-економічними та суспільно-економічними проблемами провідних рибодобувних регіонів, вкрай загострилася.

Одеська область є частиною Приморського регіону України, який володіє значним фондом рибогосподарських водойм (озера, водосховища, морські лимани, гирла великих річок Дунай, Дністер, Дніпро) і є основним

рибодобуваючим регіоном. Цей регіон України в останнє 10-річчя забезпечує від 42,5 % до 30,9 % загального вилову риби на внутрішніх водоймах України.

Основну частину океанічних уловів підприємств регіону складає океанічна риба (скупбрія, сардини, ставрида, тріскові) і морепродукти (ракоподібні, молюски і ін.), що видобуваються в 200-мильних прибережних водах інших держав.

Одеська область має потужний рибогосподарський комплекс з розвиненою інфраструктурою, яка включає Іллічівський морський рибний порт, 6 рибопереробних комбінатів та заводів, рибопереробні цехи, 104 рибодобувних підприємства, що відносяться до різних форм власності, 5 великих ставкових рибних господарств (загальною площею ставків - 5,5 тис га), 7 риборозплідників.

Сучасний стан рибогосподарського комплексу Одеського регіону не відповідає його значному потенціалу. Унікальні природні водойми Одещини використовуються неефективно - квоти на вилов риби значною кількістю користувачів постійно недоосвоюються, значна рибопереробна база не повністю завантажена, внаслідок чого державний і місцеві бюджети недоодержують від суб'єктів рибогосподарського комплексу значних коштів.

Таке становище стає причиною недофінансування збоку держави самої рибної галузі, включаючи науково-дослідні роботи, селекції, зариблення, меліорації, та інших видів діяльності. Термінового вирішення потребує проблема припинення браконьєрського лову риби, її розкрадання та незаконної торгівлі рибою та іншими водними біоресурсами на ринках м. Одеси. Особливо це стосується цінних видів риб і у першу чергу осетрових.

Головними проблемами переробних підприємств Одеської області є відсутність обігових коштів для придбання сировини та наявність значної кількості на ринках Одещини імпортової та нелегально виробленої продукції. Серйозною проблемою є також знос і слабе використання потужностей випуску рибних консервів. Через значне зменшення обсягу продукції рибопереробні підприємства знаходяться у важкому фінансовому стані.

В останні десятиріччя в світовому рибному господарстві провідні позиції займає стрімко зростаючий сектор аквакультури. Найбільш перспективними в цьому напрямку розвитку рибогосподарської діяльності є товарне рибництво в солонуватих і солоних лиманах; пасовищне рибництво в лиманах та прибережних акваторіях моря; морське рибництво в сажалках; товарне вирощування моллюсків та водоростей-макрофітів; пасовищне рибництво у внутрішніх водоймах; ставкове рибництво; зарибнення теплових водойм при електростанціях; рекультивування внутрішніх водойм та прибережних морських акваторій.

Реальне підвищення ефективності використання регіонального РППР можливо шляхом створення рибогосподарських технополісів, як інноваційної організаційної форми рибогосподарської діяльності. В рамках рибогосподарського технополісу можна вирішити наступні актуальні проблеми:

- дослідження питань гармонійного розвитку суб'єктів рибогосподарської діяльності різних форм власності;
- розробка обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності використання виробничого потенціалу рибного господарства;
- створення механізму відновлення основних виробничих фондів;
- координація зусиль у сфері раціонального використання рибогосподарського потенціалу та його відновлення;
- розвиток маркетингових досліджень;
- координація ринкових стратегій окремих підприємств;
- розробка питань нормативного регулювання рибогосподарської діяльності, раціональних способів і правил розподілу відповідальності користувачів водних біоресурсів в системі єдиного регіонального рибогосподарського комплексу.

Концесійний механізм користування водоймами рибогосподарського призначення - це організаційний механізм, що обмежує невизначеність прав власності на рибогосподарські водойми. Надання водойми в оренду вилучає

такі водойми із рибних підприємств загальнодержавного рівня і закріплює за ними статус конкретного підприємства. Таким є режим Спеціалізованих товарних рибних господарств, що зобов'язує підприємства охороняти, зариблювати водойми, проводити меліорацію (розчищати дно, викошувати зайву рослинність), встановлювати гнізда для нересту та інше, має полегшити державний контроль рибогосподарської діяльності. Таким чином забезпечується більший рівень рибопродуктивності, ніж у водоймах, на яких промисел здійснюється декількома користувачами.

Для стабілізації і розвитку рибогосподарського комплексу Одеської області необхідні:

- розробка і реалізація регіональної програми розвитку рибного господарства;
- створення регіонального фонду стабілізації і розвитку рибогосподарської діяльності;
- створення асоціацій рибодобуваючих і рибопереробних підприємств;
- надання в оренду водоймищ і земель водного фонду з метою рибництва;
- пріоритетний розвиток на внутрішніх водоймищах області товарних рибних господарств;
- інтенсифікація ставкових господарств;
- значне збільшення обсягів вирощування якісного посадочного матеріалу для зарибнення внутрішніх водойм і потреб ставкових господарств;
- створення Дунайського розплідника для відтворення осетрових (севрюга, осетер);
- завершення науково-технічного обґрунтування створення на території області мережі аквагосподарств для культивування риби і безхребетних водних біоресурсів.

З метою залучення іноземних інвестицій підприємствам рибогосподарського комплексу Одеської області необхідно розробити бізнес-плани з найбільш привабливих напрямів рибного господарства - переробка

риби, вирощування раків, креветок, молюсків, та виробництва лікувально-профілактичних препаратів із морської сировини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Коржнев М. М. Природно-ресурсні основи розвитку суспільства. К.:Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 173 с.
2. Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 року : Закон України від 19 лютого 2004 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1516-15>.
3. Економічні проблеми розвитку рибного господарства України / М.С. Стасишен; Ред.: П.П. Борщевський; НАН України. Рада по вивченню продуктивних сил України. К., 1998. 292 с.
4. Морское рыболовное право, охрана природы /К.А.Бякишев, А.А.Волков, С.Г. Каргополов. М. 1990. 368 с.
5. Гринжевський М.В. Фактори підвищення ефективності рибного господарства // Вісн. аграр. науки. 1999. № 4. С. 34-40.
6. Хвесик М.А., Рижова К.І. Рибне господарство України (еколого-економічний аспект) / НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. К. 2004. 52 с.
7. Гринжевський М.В. Аквакультура України (організаційно-економічні аспекти) / Л.: Вільна Україна, 1998. 364 с.
8. Кластери рибодобування, рибопереробки, аквакультури. Українські кластери/ URL: <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klastery-ribodobuvannyaribopererobki-akvakulturi/>
9. Сергеев О.Н. Інформаційна записка про стан регіонального ринку риби та рибної продукції в Одеській області / На правах рукопису. Депоновано: ІПРЕЕІ, Одеса. 2010 р.
10. Борщевский П., Стасишен Н., Алесина Н. Анализ экономического развития рыбного хозяйства Украины и России // Экономика Украины. 2013. № 7. С. 28-37.

11.Гринжевський М.В. Аквакультура України (організаційно-економічні аспекти) Л.: Вільна Україна, 1998. 364 с.

12.Гринжевський М.В. Інтенсифікація виробництва продукції аквакультури у внутрішніх водоймах України/К.:Світ,2010.-188 с.

13. Реформування рибного господарства. URL: http://darg.gov.ua/files/1/Koncepciya_reformuvannya.pdf.

14. Про аквакультуру : Закон України від 18 вересня 2012 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5293-17>.

15. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 8 липня 2011 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3677-17>.

16. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них : Закон України від 6 лютого 2003 р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/486-15>.

17. Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів : Закон України від 22 березня 2001 р.. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2333-14>.

18. Про затвердження правил промислового рибальства в басейні Чорного моря : наказ Державного агентства рибного господарства України від 8 грудня 1998 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0147-99>.

19. Про затвердження Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-п>.

20. Про Концепцію розвитку рибного господарства України :постанова Верховної Ради України від 13 липня 2000 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/1885-14>.

21. Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-п>.

22. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 рр. : Закон України від 18 січня 2001 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2238-14>.

23. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21 лютого 2006 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>.

24. Про затвердження Правил транспортування тварин : постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-2011-п>.

25. Про затвердження Положення про Державне агентство рибного господарства України : постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/895-2015-п>.__

26. Демчук О. В. Удосконалення управління капіталом підприємств рибної промисловості України (на прикладі об'єднань “Керчрибпром”, Південрибпошук”) / Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. Кримський державний аграрний університет. Сімферополь, 1999.

27. Баздирєв Ю.О., Черненко Д.О., М'ясников Ю.Г., Сичов Б.М., Романовський В.В. Програма будівництва суден флоту рибного господарства України. Погляд суднобудівної промисловості URL: <http://www.schuna.com.ua/>

28. Обзор украинского рыбного рынка (Центр Стратегических Проектов) URL: <http://www.isi.org.ua>

29. Борщевский П., Сташишен Н., Алесина Н. Анализ экономического развития рыбного хозяйства Украины и России // Экономика Украины. 2003. № 7. С. 28-37.

30. Водний фонд України. - Довідковий посібник Держводгоспу України. Київ, “Ніка-Центр”. 2001

31. Екологічний паспорт. Одеська область. URL: https://menr.gov.ua/files/docs/eeco_passport/Одеська область 2016_r_k.pdf

32.. Комплексна програма фундаментальних і прикладних досліджень щодо наукового забезпечення розвитку галузей агропромислового комплексу України на 2001-2005 рр., УААН, Київ, 2001.

33.. Analysis of European catch and aquaculture Statistics, 1984-96. EUROPEAN INLAND FISHERIES ADVISORY COMMISSION, Twentieth Session. - Praia do Carvoeiro, Portugal, 23 June - 1 July 1998.

34.. «Удосконалення методології визначення валового випуску продукції та проміжного споживання в сільському і рибному господарстві за системою національних рахунків у регіональному розрізі» Наук. кер. В. Ф. Кириченко Методичний звіт Держкомстату за 1997 рік – Офіційне видання держстатуправління, ч. IX.. Київ. 1998. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

35..Мамутов В.К., Панов Б.С., Попов Н.А., Щетников А.И. Использовать природно-ресурсный потенциал Украины // "Стратегічна панорама". 2001. № 1-2, С.

36. Рудь М.П. Концептуальна оцінка товстолобиків як сировинної основи виробництва комбикормів в сучасних ринкових умовах // Рибне господарство. К.: "Урожай", 2003, вип. 87. С. 32-37.

37. Пекарський А.В. Підвищення ефективності вирощування товарної риби за трилітнього циклу (на прикладі відкритого акціонерного товариства “Сумирибгосп”) / Автореф. дис. канд. с/г наук. Київ. 2000 р. 19с.

38. Козій С. Перспективи розвитку ринку риби і рибної продукції // Экономические инновации. Вып. 19: Приоритеты преобразований в экономике. Сборник научных работ. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2004. С. 230236.

39. Зиланов В.К., Мамонтов Ю.Л. Рыбное хозяйство Китая в новом измерении // Мурманские Рыбные Ресурсы. 07.07.2003. URL:<http://www.murfish.ru/>.

40.Liberalizing fisheries markets. Scope and Effects. ISBN 92-64-19986-1 - OECD, 2003.

41. Алимов С.І. Рибне господарство України: стан і перспективи / К.: Вища освіта, 2003. 335 с.

42. Баздирєв Ю.О., Черненко Д.О., М'ясников Ю.Г., Сичов Б.М., Романовський В.В. Програма будівництва суден флоту рибного господарства України. Погляд суднобудівної промисловості // URL:<http://www.schuna.com.ua/>

43. Сельское хозяйство и пищевая промышленность в Польше в аспекте интеграции с Евросоюзом / Мин. сельского хоз-ва и разв. села, Деп. Переработки и аграрных рынков. – Коллективный труд, Варшава: 2003. 72с.

44. „Звіт про Нараду ключових учасників харчової промисловості (у галузі м'ясо-, птахо- і рибопереробки), Київ, 30 жовтня 2001 року” URL: <http://my.elvisti.com/>.

45. Зиятдинов Ф. С. Ресурсный потенциал агропромышленного комплекса: анализ, оценка и эффективность использования. Казань: Изд-во КФЭИ, 2001.252 с.

46. Josupeit H., Lem A. Aquaculture products: quality, safety, marketing and trade. In: NACA/ FAO Book of Synopses. International Conference on Aquaculture in the Third Millennium, 20-25 February 2000, Bangkok, Thailand. Bangkok: Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific, pp. 173-175.

47. Добування водних біоресурсів за 2015 рік : Статистичний бюллетень. URL: darg.gov.ua/files/6/bul01rib16.xls

48. Наказ Фонду державного майна України і Державного комітету рибного господарства України "Про внесення змін та доповнень до Положення про порядок приватизації майна підприємств і організацій рибної галузі" від 18 серпня 1998 р. № 1631/114.

49. Надання дозволу на створення Асоціації підприємств рибної галузі України/2003.-Офіційний сайт Антимонопольного Комітету України URL:<http://www.amc.gov.ua/>.

50. Кульбіда М., Козій С. Методи прогнозного оцінювання ефективності використання рибогосподарського природно-ресурсного потенціалу (на прикладі внутрішніх водойм Одеської області) // Регіональна економіка. 2005. - №3 (37). С. 119-127

51. Мигналева Ж., Ткачева С. Кластеры и формирование структуры региона // Мировая экономика и международные отношения. 2000 № 5. С.97-102.
52. Маршалл А. Принципы экономической науки: В 3 т. М., 1993. Т.1.
53. Соколенко С. И. Промышленная и территориальная кластеризация как средство реструктуризации // Безопасность Евразии. 2002. №1. С. 435.
54. Цихан Т. В. Кластерная теория экономического развития // Проблемы теории и практики управления. 2003. №5.
55. Державна програма розвитку рибогосподарства до 2030 р.
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-%D0%BF>
56. Державна програма розвитку рибальства Миколаївської області 2010–2017 рр. URL: <https://mkrada.gov.ua/documents/27463.html>
57. Державна програма розвитку рибальства Одеської області 2010–2017 рр. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428-2004-%D0%BF>
58. Державна програма рибного господарства на 2011-2015 рр.
URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1516-15>